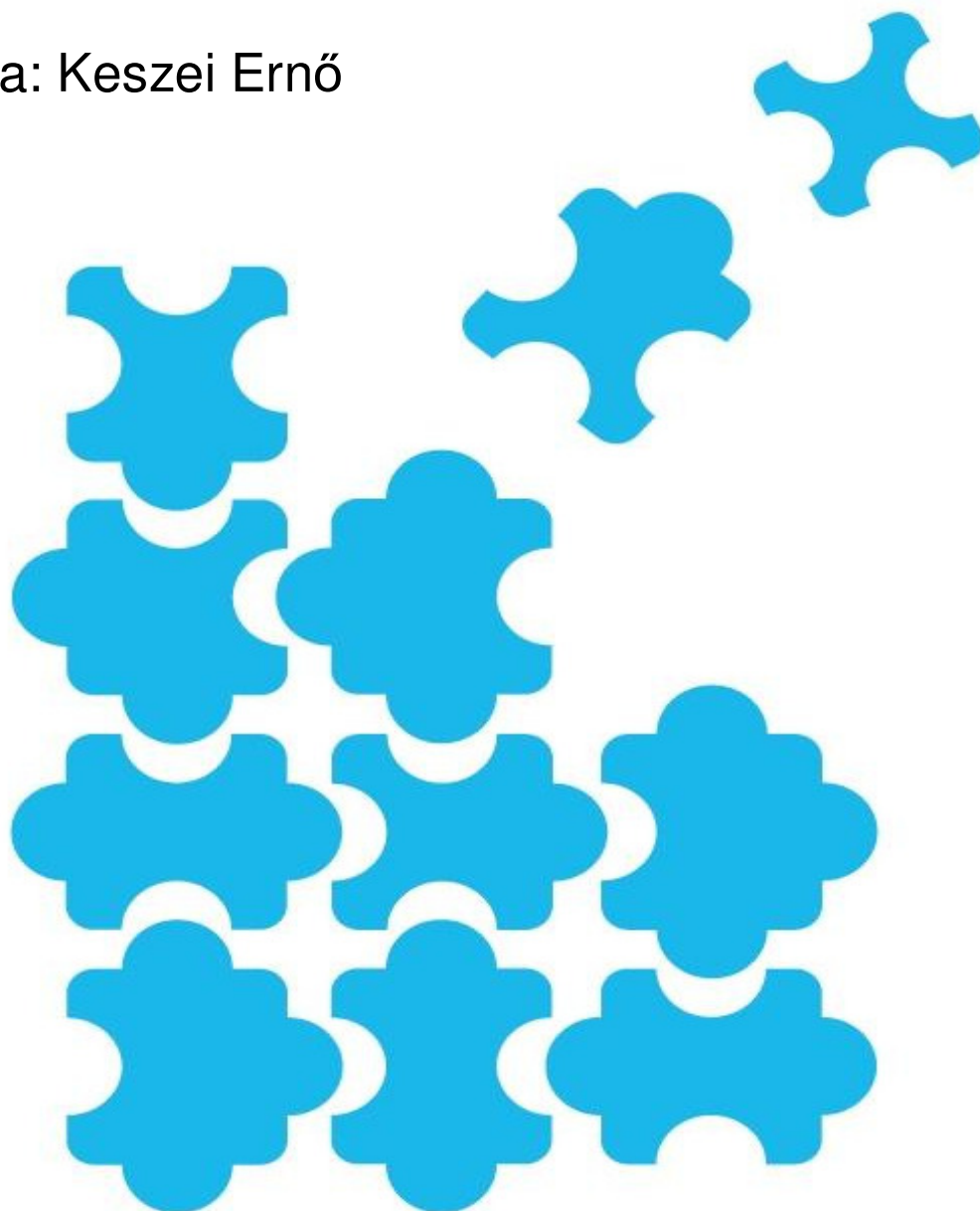

A Bolognai Folyamat

különös tekintettel a 2012 utáni fejleményekre

írta: Keszei Ernő

A Bolognai Folyamat, különös tekintettel a 2012 utáni fejleményekre

írta: Keszei Ernő¹

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	2
1. Gyakoribb rövidítések jegyzéke	3
2. A bolognai folyamat előzményei, kiváltó okai.....	4
3. A Bolognai Nyilatkozat (1999)	5
4. Első időszak: felkészülés a harmonizálásra és a reformokra (1999–2001).....	7
<i>Szakértők és szervezetek konferenciái, szemináriumai</i>	
<i>A 2001. évi prágai miniszteri találkozó</i>	
5. Második időszak: a szerkezeti átalakítások bevezetése és a célok gyakorlati megvalósítása (2001–2007)	11
<i>A 2001–2003. közötti időszak és a berlini miniszteri találkozó</i>	
<i>A 2003–2005. közötti időszak és a bergeni miniszteri találkozó</i>	
<i>A 2005–2007. közötti időszak és a londoni miniszteri találkozó</i>	
6. Harmadik időszak: a tartalmi reformok kiteljesítése, az Európai Felsőoktatási Térség (EFT) létrehozása (2007–2010)	25
<i>A 2007–2009. közötti időszak és a leuven/louvain-la-Neuve-i miniszteri találkozó</i>	
<i>2010: az első évtized lezárása a budapest/bécsi miniszteri találkozáson</i>	
7. Negyedik időszak: az eredmények felülvizsgálata, a harmonizáció finomhangolása (2010–2018)	32
<i>2012: a bukaresti miniszteri találkozó</i>	
<i>2015: a jereváni miniszteri találkozó</i>	
8. Ötödik időszak: minimális elvárások meghatározása, valamint a jó gyakorlatok megosztása az EFT-n belül (2018–2020)	47
<i>2018: a párizsi miniszteri találkozó</i>	
9. Függelék: a BFUG működési rendje.....	külön dokumentumban:
Fuggelek_BFUG_RulesOfProcedure_Actual_2019.pdf	

¹ Keszei Ernő az ELTE egyetemi tanára; 2010 óta Magyarország képviselője a Bologna Followup Group ülésein, 2011–2012-ben a BFUG Board tagja, 2011. 2. félévében a BFUG társelnöke. 2018–19-ben az Európai Bizottság által összehívott „Európai Egyetemek” ad hoc szakértői értekezletein Magyarország képviselője.

Bevezetés

Jelen tanulmány célja, hogy áttekintést adjon a **Bolognai Folyamatról** annak érdekében, hogy a Folyamatban és az Európai Felsőoktatási Térség ügyeiben eljáró magyar érintettek könnyen átláthassák a történeti fejlődést és a **2019-ig terjedő időszak** végén a dolgok állását.

Mivel mind a Bologna Followup Group (BFUG) működése, mind a miniszteri találkozók szempontjából fontos az előzmények ismerete, ezért először a Folyamat okait, elindulásának körülményeit írjuk le röviden. Ezt követi a két meghatározó dokumentum, a *Magna Charta Universitatum* és a *Bolognai Nyilatkozat* rövid ismertetése.

A további történet érdekessége, hogy az alapidokumentumok nyomán nagyon hamar kialakult a ma is követett reformok elég pontos megfogalmazása, ezért a kezdeti időszak – a felkészülés a reformokra és a felsőoktatás európai méretű harmonizációjára – áttekintése viszonylag nagyobb terjedelmű. Ezen belül jelennek meg a reformfolyamatok részletei, valamint azok ütemezésére tett kísérletek (amiket általában rendszeresen felül kellett vizsgálni és további haladékot biztosítani a bevezetésükre).

A második időszak jellemzője – amint a miniszteri nyilatkozatokból is kiderül – hogy a Nyilatkozatot aláíró országok újra és újra leszögezik elkötelezettségüket a reformok mellett, és sürgetik azok bevezetését. Ebben az időszakban nagyon sok szemináriumot és szakértői értekezletet rendeznek, amik a gyakorlati teendők elvégzését segítik. Ezekről már lehet rövidebben is írni, inkább csak a valamelyest újabb szempontok megjelenésére fókuszálva.

Az eredeti terveknek megfelelően **az Európai Felsőoktatási Térség létrejöttét 2010-ben** hivatalosan is meghirdették, és ekkor kezdődött a máig is tartó tendencia: egyfelől a gyakorlati megvalósítás kritikai felülvizsgálata, másfelől ennek tükrében a „hogyan tovább” kérdés felvetése. Ehhez járult 2018 után annak tisztázása, mennyire „kötelesek” a Térség tagországai a reformok bevezetésére. A bevezetést megkönnyítendő ekkor került sor a „tanácsadó” országok (amelyek bemutatathatják jó gyakorlatukat), valamint a „tanácsra szoruló” országok (amelyeknek szüksége van a jó gyakorlatok megismerésére) megjelölésére, és az „egymástól tanulás” (peer learning) bevezetésére. Ezekről a fejleményekről ezért megint részletesebben írunk. Magyarország képviselte szempontjából fontos a BFUG munkájában történő aktív részvétel. Ennek érdekében a tanulmány függelékeként csatoljuk a BFUG működési rendjének részletes (angol nyelvű) leírását, amit a Bologna Titkárság készített és a BFUG hagyott jóvá.

Jelen tanulmány több száz dokumentum (több ezer oldalnyi) anyagának áttekintése alapján született. A könnyebb tájékozódás kedvéért **sok kulcsszót vastag betűvel kiemeltünk**. Terjedelmi okokból azonban – pl. hogy a szöveg egyszerű és áttekinthető legyen – nem térhet ki minden részletre, amire az olvasónak szüksége lehet. Szerencsés módon 2016. óta az Európai Felsőoktatási Térség weboldalán minden fontos korábbi esemény dokumentumai – köztük a BFUG ülések és miniszteri találkozók teljes anyaga is – korlátozás nélkül hozzáférhetők. Ezért az események <http://ehea.info/pid35261/events-by-period.html> címen elérhető dokumentumainak megkeresését, illetve általában a <http://ehea.info/> címen elérhető általános információ ellenőrzését tudjuk ajánlani, ha szükségét érzi az olvasó.

Gyakoribb rövidítések jegyzéke²

ECTS: európai kreditátviteli és gyűjtési rendszer (European Credit Transfer and Accumulation System)

EFT: Európai Felsőoktatási Térség (European Higher Education Area; EHEA)

EKKR: Európai Képesítési Keretrendszer (European Qualification Framework; EQF)

ENIC: Információs Központok Európai Hálózata (European Network of Information Centres)

ESG: Az Európai Felsőoktatási Térség minőségbiztosításának standardjai és irányelvei (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area)

ESU: Európai hallgatók Szövetsége (European Student's Union)

EUA: Európai Egyetemi Szövetség (European University Association)

Eurostat: Az Európai Bizottság főigazgatósága, amely az Európai Statisztikai Rendszert működteti.

Eurostudent: Kérdőíves felmérés a hallgatók helyzetéről és véleményéről a felsőoktatási intézmények vonatkozásában. A VI. Eurostudent projekt 28 európai országban gyűjt adatokat egy közös adatbázisba, majd azokat feldolgozza.

Eurydice: Európai Oktatási Információs Hálózat (Education Information Network in Europe)

Lisszaboni Egyezmény (Lisbon Convention): Egyezmény a felsőoktatási képesítéseknek az európai régióban történő elismeréséről (Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region; LRC)

NARIC: Nemzeti Akadémiai Elismerési Információs Központ (National Academic Recognition Information Centre; Magyarországon jelenleg az Oktatási Hivatal főosztálya, a Magyar Ekvivalencia és Információs Központ (MEIK))

NKKR: Nemzeti Képesítési Keretrendszer (National Qualifications Framework; NQR)

Nyilatkozat: Bolognai Nyilatkozat (Bologna Declaration); teljes megnevezése: Európa oktatási minisztereinek 1999. június 19-i bolognai összejövetelén kiadott közös nyilatkozata (Joint Declaration of the European Ministers of Education convened in Bologna on 19 June 1999).

TNA: határokon átívelő oktatás (transnational education)

UNESCO-CEPES: Európai Felsőoktatási Központ
(Centre Européen pour l'Enseignement Supérieur; megszűnt 2011-ben)

² Ebben a dokumentumban előforduló legfontosabb rövidítések értelmezése. Egy nagyon részletes oktatási rövidítésjegyzék elérhető a <https://www.ofi.hu/tudastar/jelentes-magyar/roviditesek-jegyzek-090617> webcímen. (Utolsó elérés: 2019. szeptember 19.)

1. A bolognai folyamat előzményei, kiváltó okai

Az európai egyetemek története mintegy 930 évre tekinthet vissza. A középkori Európa egyetemei egységes rendszert alkottak, az átjárás köztük egyszerű volt, tudományos és oktatási tevékenységük tekintetében is szoros kapcsolatban álltak egymással, ráadásul az oktatás nyelve is hosszú időn keresztül azonos volt: a középkori latin. Fontos körülmény, hogy Európában a Katolikus Egyház után az egyetemek azok, amelyek a legrégebbi, jelenleg is működő intézmények. A nemzetállamok kialakulása és szerepük erősödése folytán ez az egységes rendszer valamelyest lazult, a második világháború után pedig jelentősebb különbségek is kialakultak az egyes országok felsőoktatási rendszerei között. Az 1950-es években kiépült „vasfüggöny” ráadásul két elkülönülten fejlődő részre osztotta az addig valamennyire még összehangoltan fejlődő európai nemzeti felsőoktatási rendszereket. Ahhoz, hogy a szovjet blokk országai is bekapcsolódhassanak az újra formálódó egységes európai felsőoktatási térség kialakításába, a Szovjetunió felbomlása és a rendszerváltozás elengedhetetlenül szükséges volt.

Az 1980-as években felerősödött a korábban csak lassan induló európai integrációs folyamat. Ennek politikai és gazdasági része „felülről vezérelt” volt, de ezzel párhuzamosan elindult az egyetemi szféra „alulról vezérelt” integrációs folyamata is. Az egyik első európai szintű kezdeményezés a hallgatói mobilitással kapcsolatos. Az olasz egyetemek rektori konferenciájának befolyásos tudományos tanácsadója, Sofia Corradi javaslatára 1969-ben elindult egy „mozgalom”, aminek a célja az európai egyetemi hallgatók országok közötti intézményes cseréjének megvalósítása volt. Az Európai Bizottság néhány év után felkarolta az ügyet, és 1981-től próbaképpen pályázati alapon támogatott hallgatói cseréket. Ugyan 1986-ban voltak ellentétek a program egész Európára kiterjedő elindításával kapcsolatban, de végül 1987-ben az Európai Bizottság támogatásával elindult az **Erasmus (EuRopean Community Action Scheme for the Mobility of University Students)** hallgatói csereprogram – ami azóta a legsikeresebb európai felsőoktatási programmá nőtte ki magát.

Időközben az európai felsőoktatási szféra is elindította a saját – alulról kezdeményezett – integrációs programját. Az alapításának 900 évfordulója alkalmából rendezendő ünnepségekre készülve a Bolognai Egyetem felhívást intézett a régi európai egyetemekhez. Ezt a felhívást az Európai Egyetemek Szövetségének (European University Union; EUA) jogelődje, az Európai Rektori Konferenciák Szövetsége (Confederation of European Union Rectors' Conferences) is támogatta. Egy általuk választott, hat főből álló munkacsoport megfogalmazott egy dokumentumtervezetet, amit a szervezet 1987-ben Barcelonában lelkes támogatással elfogadott. Ez lett aztán a **Magna Charta Universitatum**, amelyet 1988-ban, a Bolognai Egyetem alapításának 900. évfordulója alkalmából a bolognai Piazza Maggiore téren összegyűlt 388 rektor aláírt. (Eddig összesen 88 ország 889 egyeteme szerepel a dokumentum aláírói között, köztük 16 magyar egyetem is.) A mindössze két oldalas Magna Charta Universitatum megfogalmazza az európai egyetemek feladatait és szerepüket korunk társadalmában és gazdaságában, emellett működésük hagyományos alapelveit, valamint azokat az eszközöket, amelyeknek segítségével sikeresen végezhetik a társadalom számára fontos tevékenységüket.

Eközben – nem függetlenül a készülő Magna Chartától – a párizsi Sorbonne Egyetem alapításának 800-ik évfordulója alkalmából 1988-ban rendezett ünnepségek keretében a francia, a német, az olasz, valamint az Egyesült Királyságbeli oktatási miniszterek is megfogalmaztak egy fontos nyilatkozatot, amely hozzájárult a Bolognai Folyamat elindulásához: az ún. **Sorbonne-i Nyilatkozatot**. Ebben már megjelennek a későbbi Bolognai Nyilatkozat konkrétumai is, mint az egységesülő európai felsőoktatás átalakításának céljai.

Fontos előzmény az 1972-ben alapított **UNESCO-CEPES** – az UNESCO keretében működő regionális szervezet az európai felsőoktatás közös ügyeinek intézésére – és az Európa Tanács kezdeményezése egy **diploma-melléklet** kiadására, ami lehetővé teszi, hogy a hallgatók által sikeresen elvégzett és diplomával zárult képzések körülményeiről, szintjéről, a képzés tartalmáról és az általa adott jogosultságokról részletes tájékoztatást adjon. A kezdeményezés nyomán az első javaslat a diplomamellékletekre 1994-ben jelent meg.

1997-ben az Európa Tanács tagállamainak képviselői az UNESCO képviselőivel közösen kidolgozták a **Lisszaboni Egyezményt**, teljes nevén az „Egyezmény a felsőoktatási képesítéseknek az európai régióban történő elismeréséről” szóló megállapodást, ami 1999-ben lépett hatályba. (Ezt Magyarország még 1997-ben aláírta, de a ratifikálására csak 2000-ben került sor. Az elismerési rendnek ehhez igazítása teljes mértékben a „2001. évi XCIX. törvény a felsőoktatási képesítéseknek az európai régióban történő elismeréséről szóló, 1997. április 11-én, Lisszabonban aláírt Egyezmény kihirdetéséről” alapján történt meg.) Az Egyezmény lényege, hogy a diplomákat és az oktatás időtartamát (a diploma szintjét) az erre a célra létrehozott nemzeti intézmények kötelesek elismerni, amennyiben a nemzeti felsőoktatásban kibocsátott és az elismertetni kívánt diplomák tartalma között nincs alapvető különbség. Az ezzel kapcsolatos tevékenységet az Információs Központok Európai Hálózata (ENIC) felügyeli. (Magyarországon az elismerésekről szóló döntéseket a Magyar Ekvivalencia és Információs Központ hozza meg.) Az Egyezmény így lehetővé tette a felsőoktatási diplomák szabályozott összehasonlítását és széleskörű európai elismerését.

A fent felsoroltak – gyakran azok többször továbbfejlesztett változatai – jelenleg is a Bolognai Folyamat fontos részét képezik.

2. A Bolognai Nyilatkozat (1999)

A Sorbonne-i Nyilatkozat hatására Ortensio Zecchino miniszter, az olasz kormány Egyetemi, Tudományos Kutatási és Technológiai Minisztériumának nevében 1998 decemberében meghívta az EU aktuális tagállamainak, a közeljövőben csatlakozásra kijelölt államoknak, valamint az EU területén belül elhelyezkedő, de nem uniós államoknak oktatásért (illetve felsőoktatásért) felelős minisztereit Bolognába, hogy közösen alakítsanak ki egy **szándéknyilatkozatot az európai felsőoktatás egységesítésére**. Az összejövetelre 1999. június 19-én került sor, a tanácskozás eredménye pedig egy közös nyilatkozat lett: Európa oktatási minisztereinek 1999. június 19-i bolognai összejövetelén kiadott közös nyilatkozata, amit azóta röviden csak Bolognai Nyilatkozatként szokás említeni. A Nyilatkozatot eredetileg 29 ország minisztere, illetve miniszteri felhatalmazású küldötte írta alá, köztük Magyarország képviselője, Kiss Ádám felsőoktatási helyettes államtitkár is.

A Bolognai Nyilatkozat – annak célkitűzései alapján – a **Bolognai Folyamat**, illetve annak eredményeként később kialakult **Európai Felsőoktatási Térség** „alapító dokumentumának” számít. Az eredeti, valamint a később valamelyest finomodott célok általában erre a Nyilatkozatra vezethetők vissza. Emiatt az alapvető fontosság miatt érdemes a dokumentum tartalmával részletesebben foglalkozni.

A Bolognai Nyilatkozat az aláíró államok általi **önkéntes kötelezettségvállalás** saját oktatási rendszerük megreformálására; ezt a reformot nem kötelesek a nemzeti kormányok, illetve a felsőoktatási intézmények végrehajtani. Az EU működéséről szóló szerződés 165. cikke az EU tagállamaira vonatkozóan kimondja, hogy az Unió „a tagállamok közötti együttműködés ösztönzésével és szükség esetén tevékenységük támogatásával és kiegészítésével hozzájárul a minőségi oktatás fejlesztéséhez”. Ennek megfelelően az EU tagállamaiban **a Bolognai Folyamatot az Unió is támogatja**. A nyilatkozat szövege szerint „Miközben megerősítjük elhatározásunkat a Sorbonne-i Nyilatkozatban lefektetett általános elvek elkötelezett támogatására, hozzákezdünk ahhoz, hogy felsőoktatási politikánkat rövid időn belül, de mindenképpen még a harmadik évezred első évtizedében koordináljuk annak érdekében, hogy az alábbi célokat elérjük, amelyeknek elsőrendű fontosságot tulajdonítunk az egyetemes európai felsőoktatási térség kialakításában és az európai felsőoktatás világméretű fejlesztésében:”

A Nyilatkozat által megfogalmazott **reformok célja**, hogy az európai felsőoktatási rendszer – a tagállamok felsőoktatási hagyományainak megőrzése mellett – a térségen belül mind szerkezetét, mind működését tekintve összehangolt legyen, lehetővé téve **tanulmányok folytatását a megfelelő képességek, készségek megszerzése és elismertetése után bárhol a térségben**, valamint a térségben kiadott **diplomák, végzettségek elismerését**, ezzel **a diplomások munkába állását a térség bármely országában**. Ezt a célt a Nyilatkozat a következő hat eszköz alkalmazásával kívánja elérni.

1. **Jól érthető és összehasonlítható felsőoktatási diplomák, az ezeknek megfelelő képességek rendszere.** A nyilatkozat tartalmazza egy egységes oklevélmelléklet bevezetését az átláthatóság és a diplomák nemzetközi értékének javítása érdekében;
2. **Alapvetően két képzési cikluson alapuló rendszer:** egy, a munkaerőpiacon is hasznosítható és legalább hároméves első képzési ciklus, valamint egy második ciklus (mesterképzés, illetve doktori képzés), amelynek feltétele az első képzési ciklus elvégzése. **A második ciklus kimenetele vagy egy mesterdiploma, vagy egy doktori diploma;**
3. **Egy kreditátviteli és -gyűjtési rendszer** az ECTS-modell alapján, melyet az Erasmus csereprogram is használ. A kreditek elismerése történhet a felsőoktatáson kívül megszerzett ismeretek és készségek alapján is, amennyiben azt a felsőoktatási intézmények elismerik;
4. **A hallgatók, az oktatók és a kutatók mobilitása:** a mobilitás minden akadályának megszüntetése;
5. **Együttműködés** a minőségbiztosítás tekintetében, ami egységes európai módszerekhez és kritériumrendszerhez vezet ;

6. **Az európai dimenzió érvényesítése a felsőoktatásban:** azon modulok, oktatási és tanulmányi területek számának növelése, amelyek tartalmában, irányában vagy szervezésében megmutatkozik az európai dimenzió. (Ez a felsőoktatási intézmények **nemzetközi együttműködésének** előmozdítását jelenti **egyeztetett tanrendek, intézményi együttműködések és közös képzések** különböző formáinak létrehozása révén.)

A nyilatkozat a következő szöveggel zárul:

„Intézményi kompetenciáink keretén belül, de kellő tekintettel a kultúrák, nyelvek, nemzeti oktatási rendszerek sokféleségére és az egyetemi autonómiára, azért vállaljuk ezeknek a kitűzött céloknak a megvalósítását, hogy megszilárdítsuk a felsőoktatás európai térségét. E célból törekszünk a kormányközi kapcsolatok kialakítására és fejlesztésére, együttműködve az összes európai, a felsőoktatással kapcsolatban álló nem kormányzati szervezettel. Azt várjuk, hogy az egyetemek ismét azonnal és pozitívan reagálnak javaslatainkra, és aktívan hozzájárulnak célkitűzéseink sikeres megvalósításához.

Mivel meggyőződésünk, hogy a felsőoktatás európai térségének kifformálása folyamatos támogatást, értékelést és a folyamatosan fellépő szükségletek állandó adaptációját igényli, ezért elhatároztuk, hogy két év múlva ismét találkozunk abból a célból, hogy értékeljük az elért eredményeket és meghatározzuk az újabb lépések irányát.”

Az utolsó bekezdés alapozza meg azt, amit később „Bolognai Folyamat” néven szokás említeni: a kötelezettségek (önkéntes) vállalása mellett elindítja **a miniszterek rendszeres találkozóit**, amelyeken értékelik az addigi eredményeket, valamint meghatározzák a további feladatokat.

3. Első időszak: felkészülés a harmonizálásra és a reformokra (1999–2001)

A Bolognai Folyamat első időszaka a fentieknek megfelelően a Nyilatkozat célkitűzéseinek végrehajtandó reformokra történő konkretizálása volt a tagállamok szintjén. Hamarosan kiderült, hogy ez nem egyszerű feladat. A Nyilatkozatot aláíró tagállamok felsőoktatási rendszerei elég jelentősen különböztek egymástól. Alapvetően három csoportba voltak sorolhatók: a (német) humboldti, a (francia) napóleoni, valamint a (brit szigetek) angolszász rendszerébe. Ezen belül elég jelentősen elkülönült a Szovjetunóban és a szovjet blokk országában a humboldti rendszerből kialakult sajátos felsőoktatási rendszer is. Utóbbi országokban a Szovjetunió felbomlását és a szovjet blokk országainak függetlenségét követően többféle irány mentén alakult át a felsőoktatás rendszere.

A **két ciklusra áttérés** a brit rendszerekben nem jelentett különösebb problémát, mert korábban is ennek megfelelő volt a felsőoktatás. A napóleoni rendszerben az „egyetemi” és a „szakmai” felsőoktatás nem vált el olyan mértékben, mint a humboldti, illetve abból kialakult rendszerekben. A többi célkitűzés nagyjából hasonló feladat elé állította az összes csatlakozó államot.

Szakértők és szervezetek konferenciái, szemináriumai

Amint később kiderült, a legfontosabb intézkedést a Bolognai Nyilatkozat aláírása után az (akkori) Európai Unió minisztereinek 1999. decemberi, tampere-i találkozóján hozták meg. Létrehívtak egy szűkebb előkészítő csoportot (ez lett később a **Board of the Bologna Follow-up Group**), valamint egy bővebb, a Bolognai Folyamat előrehaladást koordináló és követő csoportot (ez lett később a **Bologna Follow-up Group**, aminek aktuális felépítéséről alább még lesz szó). Utóbbinak mind a 29 aláíró ország képviselője, valamint az Európa Tanács és az európai rektorokat tömörítő szervezetek (Confederation of EU Rectors' Conferences és Association of European Universities; CRE) képviselői lettek a tagjai. A bővebb csoport először Helsinkiben (a finn EU elnökség keretében) ülésezett 1999. november 16-án, és megtervezett egy előzetes programjavaslatot. Erről, valamint a 2001. évi prágai miniszteri találkozóig megvalósult eseményekről a találkozóra készítettek egy összefoglaló beszámolót, ami annak végleges megfogalmazójáról **Lourtie-jelentés** néven vált ismertté.

A konkrét teendők kialakítására a helsinki ülést követően különböző **szakértői csoportok** szerveződtek, valamint a felsőoktatásban érintett **akadémiai és hallgatói szervezetek** is aktívan hozzájárultak ehhez. Az egyik első dokumentum, ami erről a tevékenységről számolt be, az Európai Bizottság által összehívott szakértők „ECTS Extension Feasibility Project Report” című tanulmánya volt 2000 februárjában. A dokumentum leszögezte, hogy **a kreditek alapvetően hallgatói munkaórákban számítandók**, valamint azt is, hogy azokat össze kell kapcsolni a **képzési és kimeneti követelményekkel** – az akkor kialakított szóhasználat szerint a megszerzett „kompetenciákkal”. A dokumentum hangsúlyozta azt is, hogy a különböző kreditrendszerekben ki kell alakítani az ECTS-re átszámítás gyakorlatát. Javasolta továbbá, hogy indítsanak el – kísérleti jelleggel – egy minden aláíró államra kiterjedő **tantervi harmonizációt**. Ez utóbbi volt a több szakterületen sikeres, de később mégis abbamaradt „**Tuning Educational Structure in Europe**” projekt, amibe magyar egyetemek is bekapcsolódtak.

2001 februárjában került megrendezésre **Helsinkiben az alapszakokkal és alapidiplomákkal kapcsolatos szakértői szeminárium** (International Seminar on Bachelor-level Degrees) is. A szeminárium a következő javaslatokat tette. Az **alapszakos diplomához 180–240 kreditnyi** tanulmányok szükségesek, ennek megfelelően háromtól négy évig terjed a képzési idő. Ezeket a diplomákat mind egyetemi, mind főiskolai jellegű intézményekben meg lehet szerezni. A képzésnek kellően flexibilisnek kell lenni ahhoz, hogy a diploma megszerzése után igény esetén a hallgatók saját, illetve a munkaerőpiac igényeinek megfelelő irányban tudják tovább folytatni tanulmányaikat, de a diplomával munkába is állhassanak. Az oktatásnak megfelelő tanterven kell alapulnia, ami a leendő hallgatók számára könnyen elérhető legyen, hogy elegendő információ birtokában dönthessenek a tanulmányok megkezdéséről. Azt is világosan leszögezte a dokumentum, hogy **az alapszak a háromciklusú képzés első ciklusa**. Annak folytatása lehet egyrészt mesterdiplomához, másrészt doktori diplomához vezető tanulmányok folytatása. (Ekkor még nem volt egyértelmű, hogy *három* elkülönült ciklus lenne, amik egymást követőek, és a doktori képzéshez meg kell szerezni a mesterdiplomát. Sok brit egyetemen még ma is lehetséges az alapszakon szerzett „honors degree” után közvetlenül a doktori tanulmányok megkezdése.)

2001 márciusában egy olyan szemináriumot tartottak Malmö-ben, aminek a tárgya még nem szerepelt a Bolognai Nyilatkozatban, de a szakértői tárgyalások során többször felmerült problémaként: a **határokon átvívelő oktatás** (transnational education; TNE). A szeminárium legfontosabb következtetései szerint elengedhetetlen, hogy a hallgatók és az oktatók megfelelő információ birtokában dönthessenek a beiratkozásról, illetve az intézményközi együttműködés tartalmáról. A minőségbiztosítás és akkreditáció nemzeti ügynökségek által történő lefolytatása bonyolult eljárásokhoz vezetne, ezért javasolták az ENIC/NARIC és az ENQUA közvetlen eljárásait a nemzetközi akkreditáció lefolytatásában. A szeminárium záróközleményében jelent meg először ezen a néven a „**nemzetköziesítés**” jelentőségének kiemelt fontossága is.

2001. március végén még két konferencia érdemes említésre. Az egyik az európai hallgatói szervezetek szövetségének (ESIB; European Student Information Bureau; a későbbi European Student's Union elődje) göteborg-i konferenciája. Az európai hallgatókat képviselő szervezetnek 1999-ben Bolognába még külön meg kellett magát hivatni, de ekkor már ismert volt, hogy a 2001. évi prágai miniszteri találkozón eleve meghívott előadóként vesznek majd részt. A konferencia záródokumentuma megállapítja, hogy **a hallgatók** nem egy üzleti alapon megvásárolható „oktatási szolgáltatás” „fogyasztói”, hanem **a felsőoktatási közösség egyenjogú tagjai**. Ennek következményeként a kormányoknak garantálni kell, hogy szociális helyzetétől függetlenül mindenki (képességeinek megfelelő) felsőoktatási képzéshez juthasson. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy megfelelő ösztöndíjban kell részesíteni a rászorulókat, valamint elegendő anyagi támogatásban kell részesíteni a felsőoktatási intézményeket, hogy a társadalom elvárásainak megfelelő feladataikat elláthassák. A dokumentum azt is leszögezte, hogy a Bolognai Folyamat kiteljesítése során a hallgatók kompetens, aktív és konstruktív résztvevők akarnak lenni, részt kívánnak venni minden ezzel kapcsolatos határozathozatalban, és teljes jogú tagjai szeretnének lenni a tervezett Bologna Followup Group szervezetének.

A másik jelentős március végi fórum az Európai Felsőoktatási Intézmények Gyűlése (Convention of European Higher Education Institutions), amit Salamancában tartottak. Itt a résztvevők megerősítették azt a szándékukat, hogy aktívan közreműködnek az Európai Felsőoktatási Térség felépítésében, és megvitatták a következő hat témát:

az **egyetemek társadalmi felelőssége** és az ennek gyakorlásához szükséges **intézményi autonómia**,

a diplomások elhelyezkedésének elősegítése átlátható képzési tervek és **diplomamellékek** kiadásával,

az oktatók, hallgatók és kutatók mobilitásának elősegítése, az **összehasonlítható európai szintű képzési keretszerkezet**,

a képzések és **diplomák egyenértékűségének biztosítása** összehangolt, de rugalmas képzési keretrendszerek kialakításával,

az **átlátható minőségbiztosítás** harmonizálása a képzési területek és a nemzeti felsőoktatási rendszerek különbözőségeinek figyelembevételével, valamint

az európai felsőoktatás versenyképességének régió belüli és globális növelése.

A dokumentum általános következtetése az volt, hogy az intézmények arról biztosítják a minisztereket és a kormányzatokat, hogy egyrészt képesek, másrészt hajlandók arra a megújulásra, amit az európai méretű felsőoktatási átalakítás megkíván. Ezen a fórumon egyúttal megalakult a **European University Association** (EUA) is, amely a korábbi két európai felsőoktatási szervezetet egyesítette.

Az 1999. évi bolognai és a 2001. évi prágai miniszteri találkozó közötti időszakban a fent leírtaknál nagyobb szakértői aktivitás is volt, de ennek részletei meghaladják ezen tanulmány kereteit.

A 2001. évi prágai miniszteri találkozó

A 2001 májusában Prágában tartott miniszteri találkozó ezen előzmények után elsősorban szintén azzal foglalkozott, **hogyan lehet átültetni a gyakorlatba a Bolognai Folyamat célkitűzéseit**. A fent említett dokumentumok konkrétan megemlítésre is kerülnek a kiadott nyilatkozatban, ami legfőképpen a Lourtie-jelentés alapján készült. (A miniszteri találkozók és az ott kiadott nyilatkozatok előkészítése azóta is a BFUG egyik fő feladata.)

A nyilatkozat üdvözölte a szakértői jelentést, azt megvitatva megállapították, hogy időközben a Bolognai Nyilatkozatban foglaltak céljai közül is megvalósult néhány, ha nem is az összes aláíró országban, de legalább néhányukban. Támogatták azt a gondolatot, hogy a **felsőoktatást mint közjót kell tekinteni**, amely **közfeladat** és a jövőben is az marad, valamint azt is, hogy a hallgatók teljes jogú tagjai a felsőoktatási közösségnek.

A nyilatkozat megerősítette a Bolognában elfogadott hat célkitűzést, és azokat ki is egészítette. Ekkor került be a célok közé az **élethosszig tartó tanulás** támogatása, valamint az ún. **„társadalmi dimenzió”** (social dimension), ami a hallgatók esélyegyenlőségének biztosítását jelenti, azok társadalmi háttérének figyelembevételével.

Megerősítette továbbá a Bolognai Folyamat nyomonkövetésére létrehozott Bologna Follow-up Group (BFUG) nevű csoportot. Az aláíró országok képviselőin túlmenően a csoport tanácskozási jogú tagja lett még az EUA, a European Association of Institutions in Higher Education (EURASHE), az Európai hallgatói szervezetek szövetsége, valamint az Európa Tanács. Ennek „vezetőségére” – a nyilatkozatban „előkészítő csoportként” említettek körére – a következő javaslatot tette: az előző és a következő miniszteri találkozót rendező országok képviselői, két EU tagállam és két nem EU-tagállam, amelyeket a BFUG választ meg. Az aktuális EU elnökséget adó tagállam és az Európai Bizottság képviselői is tagjai az előkészítő csoportnak. A csoport elnöke a következő miniszteri találkozót rendező ország képviselője.

A nyilatkozat egyúttal megállapítja, hogy a miniszterek az aláíró országok közé „befogadták” Horvátországot, Ciprust és Törökországot, így összesen 31 ország támogatja már a Bolognai Folyamatot.

A Bolognai Folyamathoz 2001-ben csatlakozott országok. Kék: a Bolognai nyilatkozat aláírói. Sárga: a 2001. évi prágai miniszteri találkozón csatlakozott országok (Horvátország, Ciprus és Törökország). A térképen kiemelve szerepel Prága, a 2001. évi miniszteri találkozó színhelye.

4. Második időszak: a szerkezeti átalakítások bevezetése és a célok gyakorlati megvalósítása (2001–2007)

A Bolognai Folyamat második időszaka a prágai miniszteri nyilatkozatban lefektetett **célkitűzések és reformok mielőbbi végrehajtására irányult**, lehetőség szerint az összes aláíró államban. Hamarosan kiderült, hogy ez rendkívül összetett és nem egyszerűen megoldható feladat. A konkrét feladatok tisztázására és a végrehajtás ütemezésére, segítésére a miniszteri konferenciák között 2003-ig a BFUG elődje, a koordináló és követő csoport dolgozott ki részletes terveket, majd ezt követően a csoport mai végleges nevén, BFUG-ként rendszeresen találkozott és kezdeményezett intézkedéseket. A tervek teljesítéséről készült beszámolókat is a koordináló és követő csoport (majd a BFUG) által alaposan előkészített miniszteri találkozók fogadták el, illetve azok döntöttek a további teendőkről is.

A **miniszteri találkozók közötti időszakokra a BFUG részletes cselekvési tervet fogadott el**, valamint annak megvalósítását kidolgozó, elősegítő szakértői, illetve valamennyire operatív testületeket hozott létre. Ezt a tevékenységet a továbbiakban a miniszteri találkozók közötti időszak, illetve az azt lezáró miniszteri találkozók áttekintésével mutatjuk be.

A 2001–2003. közötti időszak és a berlini miniszteri találkozó

A prágai miniszteri nyilatkozat nyomán az ott létrehozott koordináló és követő csoport sokrétű szakértői tevékenységet indított el annak kidolgozására, mik a közeljövő feladatai a Bolognai Folyamat gyakorlati megvalósítása során. Az egyik első ezek közül a 2002 márciusában rendezett amsterdami konferencia volt, amely a minőségbiztosítás Európa-szintű megvalósításáról (**Working on the European Dimension of Quality**) szólt. A konferencia javaslatokat tett az aláíró országokban lefolytatandó szak- és intézményi akkreditáció eljárásainak szabályaira. A szakértők és az érintettek fontosnak tartották, hogy átlátható minőségbiztosítási rendszer valósuljon meg a térségben, ami megkönnyíti a hallgatói mobilitást is.

Az Európa Tanács és a portugál kormányzat közös kezdeményezése nyomán a Lisszaboni Egyezmény megszületésének ötödik évfordulója alkalmából 2002 áprilisában került megrendezésre a „Lisszabontól az Európai Felsőoktatási Térségig: diplomák elismerése a Bolognai Folyamatban” (**From Lisboa to a European Higher Education Area: Recognition Issues in the Bologna Process**) szeminárium. Az eredmények összefoglalása egy 2003-ban az Európa Tanács által kiadott könyvet töltött meg. Ebben részletezik a felsőoktatási intézmények feladatait az elismerések egyszerű lefolytatása érdekében, valamint a felsőoktatási hálózatok, a hallgatói szervezetek és az ENIC/NARIC hálózat felelősségét az elismerések egyszerűsítésének előmozdításában. Ezen túlmenően ajánlásokat fogalmaznak meg az Európa Tanács, az UNESCO, az Európai Bizottság és a nemzetközi kormányzati és civil együttműködések felé. A következő (2003. évi berlini) miniszteri találkozó részére javaslatot tesznek arra, hogy a bevezetésre kerülő felsőoktatási szerkezet (a két ciklus) a hallgatók oktatásában három fontos elvet kövessen: a munkavállalásra felkészítést, az aktív állampolgári szerepre történő felkészítést, valamint a személyiség folyamatos fejlesztésére történő felkészítést.

A Bolognai Folyamat céljainak kiteljesítését célozta a 2002 májusában Stockholmban megtartott konferencia, amelynek tárgya a **közös képzések** (joint degrees) elindítása volt. A konferencia záródokumentuma kiemeli, hogy a közös képzések egyrészt vonzóbbá teszik az európai felsőoktatást, másrészt elmélyítik különböző országok intézményei között az együttműködést. A szakértők nagyon sok akadályt azonosítottak, amiket a multilaterális megegyezésekhez le kell küzdeni. Ezek között a legfontosabb a képzések és diplomák jogi szabályozásának merevsége, valamint a képzési rend sokfélesége a különböző országokban. Javasolták azt is, hogy az alakuló új képzések támogatását az Erasmus költségvetéséből fedezzék. A „közös nevező” kialakításának és a képzések indításának feltételeiről a következőket javasolták:

- Kettő vagy több intézmény szerepeljen benne, kettő vagy több országban.
- Az anyaintézményen kívüli képzés legyen elegendően hosszú és összefüggő (pl. alapszak esetén legalább 1 év).
- A közös képzés alapja együttesen kialakított szakos tanterv legyen, amelyet a résztvevő intézmények közös megállapodásban rögzítenek.

- A képzés rendje ugyancsak legyen lerögzítve közös megállapodásban, amiben nem korlátozzák a hallgatók által felvehető kurzusokat.
- Minden közös képzés az ECTS kreditekre alapuljon az összehasonlíthatóság érdekében, a diplomához pedig járjon részletes diplomamelléklet.
- Lehetőség szerint csak egyetlen diploma kerüljön kibocsátásra, ami összhangban van a kibocsátó intézmények országában érvényes jogszabályokkal.
- A közös képzésnek a hallgatói mobilitás mellett az oktatói mobilitás is legyen része.
- Törekedni kell az oktatásban a többnyelvűsége.
- Az európai dimenzió jelenjen meg a közös képzésben nem csak a mobilitásban, hanem a tantervbe beépített interkulturális kompetenciák kifejlesztésében is.

A közös képzésekre irányuló pályázatok közül az EUA közreműködésével 60 pályázatból 11-et választottak ki támogatásra, amelyeknek tervezett közös képzésében 100-nál több intézmény vett részt. Az EUA nyertes projektek indítása 2002 szeptemberében egy brüsszeli konferencia keretében történt. (Azóta igen sok új közös képzés indult. A közös képzések intézményi szövetségeken belüli „automatikus” folytatására majd létrejönnek az Európai Egyetemek, amikről később lesz szó.)

Ugyancsak az EUA – nem függetlenül a közös képzések problémáitól – rendezett egy „Bolognai Szemináriumot” 2002 decemberében Zürich-ben **az ECTS alkalmazásáról**, különös tekintettel a hallgatók és az intézmények ezzel kapcsolatos problémáira. Megállapították, hogy az ECTS az egyetlen közös kreditrendszer, amit használtak és teszteltek Európa szerte. A tesztelés alapján viszont még sok probléma vár megoldásra a rendszer használatával kapcsolatban, amit a lehetőség szerint még a berlini miniszeri találkozó előtt kell tisztázni. Leszögezték, hogy a hallgatói mobilitás során megszerzett kreditek elismerésének rendjét az érintett **intézmények közötti kétoldalú tanulmányi megállapodás** keretében kell rögzíteni. Előrevetítették azt – ami azóta meg is valósult – hogy a hallgatói mobilitás az akkori több ezer hallgatóról több millióra emelkedik, ezért a kreditátvitel megnyugtató szabályozására nagy szükség van. Megerősítették azt, hogy **az ECTS alapvetően „hallgatóközpontú”**, azaz a tanulással kapcsolatos elfoglaltságokat hallgatói munkaórában méri, és kb. 30 munkaóra felel meg egy kreditnek. Ennek megfelelően az a kíváncs, hogy egy hallgató átlagosan **akadémiai évenként 60 kreditet** szerezzen. A szakértők abban egyetértettek, hogy a felsőoktatási intézményeknek átlátható módon kell alkalmazniuk az ECTS-t, de kellő rugalmassággal, ami lehetővé teszi az intézményi profilok és sajátosságok megfelelő figyelembevételét.

2003 februárjában Athénban rendeztek egy Bolognai Szemináriumot a **„szociális dimenzió”** felsőoktatási figyelembevételéről. A szakértők megállapították, hogy még sok teendő van a különböző társadalmi csoportokból érkező hallgatók egyenlő esélyeinek megteremtése terén. A szeminárium három kérdéscsoportról tárgyalt, amik jelentős szerepet játszanak a probléma megoldásában. Ezek az Európai Felsőoktatási Térség társadalmi különbségei, a felsőoktatásnak mint közjónak az értelmezése, valamint a WTO GATS megállapodása kapcsán felmerülő kérdések. A kérdések megválaszolására a görög

minisztérium a szeminárium résztvevőinek kérdőíveket küldött ki, amit a szeminárium előtt kellett visszaküldeni. A záródokumentum ezek kiértékelésén és az ezekkel is foglalkozó előadások anyagán alapszik. A dokumentum előrebocsátja, hogy a Bolognai Nyilatkozat (addigi) aláíró országai mind aláírói az **ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának** is. (United Nations' Covenant on Economic, Social and Cultural Rights; Magyarországon az 1976. évi 9. törvényerejű rendelet) Ezen egyezmény 13. Cikk 2. c) pontja szerint „**A felsőoktatást teljesen egyenlő feltételekkel a képesség alapján mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni, minden megfelelő eszközzel, különösen az ingyenes oktatás fokozatos bevezetése útján**”. Ennek megfelelően kifejti, hogy a cél elérésére mind közös európai, mind országoként nemzeti intézkedéseket kell foganatosítani. Arra kell törekedni, hogy mindazoknak, akiknek megvannak hozzá a képességei és szándékukban áll felsőoktatási intézményben tanulmányokat folytatni, lehetőségük legyen erre. Ehhez egyrészt az kell, hogy bejuthassanak a felsőoktatásba, másrészt hallgatói jogviszonyuk során anyagi és egyéb társadalmi támogatásban kell részesíteni azokat, akik erre rászorulnak. A dokumentum javasolta, hogy a berlini miniszteri találkozó nyilatkozata konkrétan hivatkozzon az ENSZ említett egyezségokmányának idézett cikkelyére is. A dokumentum foglalkozott a **felsőoktatás mint közjó** kérdéskörével is. Megállapították, hogy közgazdasági értelemben az a közjó, ami (1) mindenki számára elérhető, (2) nem versenyben kell elnyerni és (3) nem tartalmaz kizárást senkire nézve sem. Mint ilyen, ellentéte az árucikknek, ami (1) csak korlátozott számú fogyasztónak elérhető és (2) a piaci törvények szabályozzák az elérését. A szeminárium következtetése az volt, hogy közgazdasági értelemben a felsőoktatás nem tiszta közjó, de nem is lehet piaci áruként kezelni, azaz inkább a egyes javak közé tartozik, de közel áll a közjóhoz.

2003 márciusában – a korábbi alapszakról szóló szeminárium helyszínén – Helsinkiben rendezték a **mesterszakról szóló szemináriumot**. A megállapítások között szerepelt, hogy még messze nem minden tagország vezette be azt az oktatási szerkezetet, amelyben a mesterdiploma az alapdiploma utáni második lenne. Ahol bevezették vagy tervezték bevezetni, ott nagyon különböző megoldások születtek. A mobilitás azonban megkíván valamennyire egységes európai rendszert, ezért ki kell dolgozni egy **közös képesítési keretrendszert** az aláíró országokban. (Ebből lett később az EKR.) Fontos következtetés volt, hogy az alapszakos diplomák tegyék lehetővé a belépést valamely mesterszakra, illetve hogy a mesterszakos diplomák tegyék lehetővé a belépést valamilyen doktori képzésre. (Ebből lesz hamarosan a kétciklusú helyett a háromciklusú képzési szerkezet.) A szokásos előírt **kreditszám az intézmények mesterszakjain 90–120** volt, de a szeminárium javasolta, hogy lehessen a minimális kreditszám 60 is. Azt is leszögezte a záródokumentum ajánlása, hogy a megkövetelt kreditszám alkalmazkodjon a mesterszak előtt elvégzendő alapszak kreditszámához, lehetőség szerint nem korlátozva ezzel a tanulmányok folytatásának rugalmas lehetőségeit. Említésre került az a lehetőség is, hogy bizonyos szakokon meg lehet fontolni az **egyciklusú mesterképzést** is, amely összekapcsolja az alap- és mesterszakot. Ezt viszont úgy kell szervezni, hogy az átjárhatóság más szakok és képzési formák felé, illetve onnan az osztatlan mesterképzésbe megmaradjon. A nagyfokú változatosság („diverzitás”) miatt okvetlenül szükség van **diplomamelléklet** kiadására.

Ugyancsak 2003 márciusában, alig két héttel a helsinki után rendezték meg Koppenhágában a képzési szerkezettel kapcsolatos szemináriumot. Ezen áttekintették a létező európai példákat: Credit Guidelines for HE Qualifications in England, Wales and Northern Ireland; Danish Qualifications' Framework; Irish Level Indicator Grid; Scottish Credit and Qualifications Framework. A szeminárium ezen példák figyelembevételével ajánlásokat tett egy európai „elismerési és képzési keretrendszerre”. Az ajánlásokat összefoglaló jelentést Sjur Bergan azzal kezdi, hogy Franz Schubert gyakran kérdezte általa nem ismert emberekről: *Kann er was?* (Tud-e valamit?) A képesítési keretrendszer feladatának ennél konkrétabbnak kell lenni: arra a kérdésre kell válaszolnia: *Was kann er?* (Mit tud?) Ennek megfelelően az ajánlások elég részletesen foglalkoztak azzal, hogy a **képesítési keretrendszer** melyik szintjének eléréséhez mit kell tudni a hallgatónak. Ehhez fontos (és mérhető) adatokra van szükség, mint pl. a hallgatói munka mennyisége, a képzés szintje, az elsajátított képesítési és kimentí követelmények, valamint a képzés szakmai jellege. Az ajánlások végkövetkeztetése az volt, hogy nagy szükség lenne egy közös európai képzési keretrendszerre, de még nem érett meg a helyzet annak konkrét kidolgozására, ezért tovább kell vele foglalkozni.

2003. május utolsó napjaiban az 1999-es nagyszabású Bolognai találkozó után ismét üléseztek az európai rektorok – ezúttal már az **EUA Közgyűlése** formájában, Graz-ban. A közgyűlés legfontosabb javaslatai az európai felsőoktatási térség és az európai kutatási térség tevékenységének összehangolására, illetve a **doktori képzés** önálló, a képzési szerkezetbe **harmadik ciklusként** történő befoglalására vonatkoztak.

2003. június elején Prágában is volt egy Bolognai Szeminárium, amelyik a diplomák elismerésével és a képzési keretrendszerrel foglalkozott az **élethosszig tartó tanulás** szemszögéből. Ezen a szakértők megállapították, hogy a XX. század végén már nem lehet követni az „egy életben egy felsőoktatási képzés” modellt. Ennek megfelelően a felsőoktatási intézmények társadalmi feladataihoz hozzátartozik a „továbbképzés” is. A szeminárium azt is megállapította, hogy az európai csökkenő népesség mellett a felnőttoktatás lehet egy lehetőség az intézményeknek arra, hogy ne kelljen oktatói-kutatói kapacitásukat csökkenteni.

A miniszteri találkozó előtti utolsó Bolognai Szemináriumot 2003. júniusban tartották Oslo-ban, aminek témája a **hallgatói részvétel volt a felsőoktatási intézmények irányító testületeiben**. A szemináriumon a kiindulási alap a prágai miniszteri nyilatkozat volt, ami szerint a hallgatók a felsőoktatási közösség teljes jogú tagjai, így részt kell venniük az egyetemek és más felsőoktatási intézmények szervezeteinek munkájában, valamint befolyásolni azok tevékenységét és az oktatás tartalmának kialakítását. A szeminárium ajánlásai között szerepelt az is, hogy a hallgatók aktív részesei legyenek a felsőoktatással foglalkozó országos és nemzetközi szervezeteknek is. Hangsúlyozták, hogy mind a nemzeti jogszabályokat, mind a nemzetközi szabályokat ehhez kell igazítani.

A **berlini miniszteri találkozóra 2003. szeptember 18–19-én** került sor. A találkozóra a 2001. óta megrendezett szemináriumokról nagyon sok anyag összegyűlt, így az érdemben foglalkozhatott a Bolognai Folyamat gyakorlati megvalósításának kérdéseivel. Nagyrészt ennek az anyagnak az alapján is készült egy 130 oldalas jelentés, amit az EUA állított össze. A jelentés címe:

Trends 2003: Progress towards the European Higher Education Area

Bologna four years after: Steps toward sustainable reform of higher education in Europe
Érdemes idézni Eric Froment-nak, az EUA akkori elnökének a jelentéshez írt előszavából.

„Amennyiben a bolognai reformoknak értelme van intézményi szinten is, akkor azokat be kell építeni a mindennapi tevékenységekbe, összhangban más fejleményekkel, amik az európai felsőoktatási intézmények szerepét befolyásolják, de nem szabad erőltetni azokat az intézmények fontos teendőinek és más reformoknak a kárára. A bolognai reformokat az egyéb feladatokkal együtt, egy csomagban kell kezelni intézményi szinten. Ennek megvalósítása magasfokú vezetői kvalitásokat és stratégiai szemléletet kíván minden intézményben. A jelentés fontos üzenete, hogy az európai egyetemek meglehetősen le vannak maradva a Bolognai Folyamat bevezetésével. Sok mindent elértek 1999 óta, de annak érdekében, hogy a reformfolyamat fenntartható legyen, elegendő időt kell hagyni az intézményeknek arra, hogy a megváltozott jogi előírásokat érdemi oktatási és intézményi gyakorlattá formálják. Mivel az EUA is elkötelezett, hogy a változásokat tovább folytassa, határozott szándéka az, hogy ebben hatékonyan támogassa a felsőoktatási intézményeket.”

A jelentés alapja az EUA által annak 570 tagintézményébe, valamint sok, felsőoktatásban érdekelt egyéb intézménybe kiküldött kérdőívek összesítése volt, így nyilván adekvát véleményt fogalmazhattak meg az aktuális helyzetről. (A későbbiekben ez a gyakorlat bekerült a miniszteri konferenciák előkészítésébe, de nem az EUA, hanem a BFUG által felkért munkacsoport végezte a munkát, és – noha az EUA továbbra is kiadott „trends” című dokumentumokat a miniszteri találkozók alkalmából – a BFUG dokumentumok címe nem „trends”, hanem „progress report” lett.)

A miniszterek megvitatták és elfogadták a jelentést, majd megvitatták és elfogadták a nyilatkozatot. A nyilatkozat elején rögtön leszögezték, hogy **a Bolognai Nyilatkozat eredeti célkitűzése mellett továbbra is fontosnak tartják a Prágában elfogadott két elv figyelembevételét: a „társadalmi dimenziót” és azt, hogy a felsőoktatás közjó és közfeladat.** Részletesen felsorolták az elmúlt két évben tartott bolognai szemináriumok fentebb leírt következtetéseit és javaslatait, megerősítve, hogy kötelezettséget vállalnak azok követésére. Kiemelten fontosnak tartották **a hallgatók tanulási és megélhetési lehetőségeinek javítását.**

Kitűzték azt a célt is, hogy 2005-re minden országban elkezdődik a kétciklusú oktatás bevezetése. (Ez volt egyik fő oka annak, hogy Magyarországon nagyon rövid idő alatt „bepótolták” az elmaradásokat ezen a téren, meglehetősen „féloldalas” megoldást erőltetve.) A BGFUG-t közvetlenül is arra kérték, hogy dolgozzon ki ajánlásokat a **rövid ciklusú képzéseknek** az alapszakhoz való viszonyára nézve. Kiemelték a **„helyzetfelmérés”** (stocktaking) fontosságát, megbízást adva a BFUG-nek az elért eredmények jelentésszerű összefoglalására.

Ekkor rögzítették azt is, **mi a feltétele a Bolognai Nyilatkozat aláírásának** újabb országok részéről: ez az 1954-ben Párizsban született Európai Kulturális Egyezmény aláírása, valamint kötelezettség vállalása arra nézve, hogy bevezetik a Bolognai Folyamat reformintézkedéseit és törekszenek céljainak megvalósítására, amit a felvételi kérelemben írásban kifejtenek.

A miniszterek felvették az aláírók közé Albániát, Andorrát, Bosznia és Hercegovinát, a Szentszékét, Oroszországot, Szerbiát és Montenegrót, valamint „a korábbi Jugoszlávia Macedonia nevű köztársasága” névre hallgató országot (angol nevének rövidítése alapján FYRM). Döntöttek arról is, hogy a következő találkozójukat Bergenben, Norvégiában tartják 2005 májusában.

Fontos döntés volt még a **BFUG szerkezetének és szerepének pontosítása**, aminek ekkor majdnem teljesen kialakult mai felépítése és feladatai. Eszerint a BFUG „szavazati jogú” tagjai továbbra is az aláíró országok képviselői és az Európai Bizottság, tanácskozási jogú tagjai pedig az Európa Tanács, az EUA, a EURASHE, az ESIB (későbbi nevén ESU) valamint az UNESCO/CEPES. **A BFUG évente legalább kétszer ülésezik**, elnöke az EU Elnökség országának képviselője, alelnöke pedig a következő miniszteri találkozót rendező ország képviselője. A „**BFUG Board**” olyan **előkészítő testület**, amely a BFUG ülései között esedékes (előkészítő és követő) teendőket ellátja. Ennek elnöke és alelnöke azonos a BFUG elnökével és alelnökével, tagjai a megelőző és következő félév EU elnökségi országainak képviselői, három, BFUG által egy évre választott ország képviselői, az Európai Bizottság, valamint tanácskozási joggal az Európa Tanács, az EUA, a EURASHE és az ESIB. A BFUG létrehozhat ad hoc munkacsoportokat, amennyiben szükségesnek ítéli.

A Bolognai Folyamathoz 2003-ban csatlakozott országok. Kék: a Bolognai Nyilatkozat aláírói a prágai miniszteri találkozón csatlakozókkal együtt. Sárga: a 2003. évi berlini miniszteri találkozón csatlakozott országok (Albánia, Andorra, Bosznia és Hercegovina, Szentszék, Oroszország, Szerbia és Montenegró, valamint a sokáig csak „a korábbi Jugoszlávia Macedonia nevű köztársasága” névre hallgató ország; angol nevének rövidítése alapján FYRM). A térképen kiemelve szerepel Berlin, a 2003. évi miniszteri találkozó színhelye.

Ekkor születik döntés arról is, hogy a BFUG munkáját **Bologna Titkárság** segíti, amelyet a következő miniszteri találkozóknak otthont adó ország tart fenn. A BFUG-t felkérték arra, hogy részletesen dolgozza ki a Board felelősségét és a titkárság feladatait.

Végezetül a miniszterek felkérték a BFUG-t, hogy a fentiek alapján koordinálja a Bolognai Folyamat előrehaladása érdekében történő tennivalók megvalósítását, valamint készítsék el az arról szóló jelentést a 2005. évi miniszteri találkozóra.

A 2003–2005. közötti időszak és a bergeni miniszteri találkozó

A berlini felhatalmazást követően a **BFUG első „rendes” ülése** 2003. november 14-én, Rómában volt. A **BFUG Board** – szintén először – az ezt követő napon, november 15-én ülésezett ugyancsak Rómában, ahol részletesen előkészítette a BFUG által kijelölt munkamenetet.

Az BFUG ülés tisztázta az ENQUA által javasolt „European Register for Quality Assurance Agencies” (a későbbi **EQUAR**) várható szerepét, valamint kiemelte, hogy továbbra is szükség van a **Bologna Promoter** néven kijelölt szakértők munkájára. Ezen az ülésen alakították ki a **Bologna Titkárság részletes feladatkörét** is, hangsúlyozva, hogy csak adminisztratív és támogató szerepük van, politikai szerep és a BFUG képviselte nem feladatuk. Az ülés jóváhagyta az Európai Bizottság által (nagyvonalúan) támogatott szakértői munka pályázati rendjét. Nagy vita bontakozott ki arról, hogy legyenek-e prioritások a következő két év munkája során, vagy a berlini találkozó minden javaslata egyformán kerüljön követésre és megvalósításra. A BFUG erről végül nem döntött, de a másnapi Board ülésen az utóbbi javaslat mellett maradtak és azt készítették elő. (Végül 14 Bologna szemináriumra került sor a következő miniszteri találkozóig.) A bosnyák képviselő javaslatára tervbe vették azt is, hogy **az újonnan csatlakozott országok reformprogramját segítő konferenciákat** is szerveznek.

A 2004. januárban tartott (második) Board ülés előkészítette a Dublinban, március elején tartott második BFUG ülést, a korábbinál konkrétabb javaslatokkal. (A Board ülései ezt követően mindig megelőzték a BFUG üléseket, nem pedig követték azokat.) A BFUG ülése jóváhagyta a tervezett kétéves munkaprogramot, ami teljes mértékben megfelelt a berlini miniszteri találkozóban foglalt feladatoknak. Mivel ezek a feladatok új elemeket nem tartalmaztak a korábbi időszakban felmerültekhez képest, ezért a továbbiakban csak néhány fontosabb eseményt emelek ki a bergeni miniszteri találkozóig eltelt időszakból. (A teljes időszak eseményeit összefoglaló dokumentum, amit a 2005. évi bergeni miniszteri találkozóra állítottak össze, elérhető a következő webcímen:

http://ehea.info/media.ehea.info/file/2005_Bergen/37/9/2005_Bergen_BFUG_Report_577379.pdf)

A 2004 májusában tartott, a **közös diplomákkal kapcsolatos stockholmi szemináriumon** megállapították, hogy ennek a képzésnek két fő akadályja van: a nemzeti jogszabályok nem kedveznek a közös (egyetlen) diploma kiadásának, az intézmények pedig nem rendelkeznek erre nézve elegendő információval sem, és anyagi lehetőséggel sem. Javasolták a következő miniszteri találkozóknak, hogy ezekkel a problémákkal foglalkozzanak.

Ugyancsak 2004 májusában volt a 2. konferencia a tantervek összehangolására hivatott „**Tuning projekt**” addigi eredményeiről, további feladatairól, Brüsszelben. A szakértők további pontosításokat javasoltak az együttműködés hatékonysága érdekében. Érdemes megemlíteni ezzel kapcsolatban egy 2004. júniusi konferenciát, amit Drezdában tartottak a kémiai és ahhoz közvetlenül kapcsolódó szakok európai méretű harmonizálásáról. Ennek fő következtetése az volt, hogy az akkori ECTS kreditek megnehezítik a tantervek összehangolását különböző országok intézményei között. Megállapodtak a további együttműködésben is (a Tuning projekt keretében), amiből később kialakult egy igen széles együttműködés, „**Eurobachelor**” és „**Euromaster**” címkék odaítélésére a harmonizációban sikeresen résztvevő intézmények szakjai számára. (Ezeket néhány magyar egyetem szakjai is megkapták.)

A későbbi Bolognai Folyamatra nézve fontos szeminárium volt 2004 júliusában Edinburgh-ban, ahol megállapították, hogy a Bolognai Folyamat fontos elemének kellene lennie a **tanulmányi kimenetek** konkrét és pontos megfogalmazásának, de ez szinte sehol nem történt meg. Javasolták a BFUG-nek, hogy kiemelten foglalkozzon ezzel a témával.

A romló világgazdasági helyzet is felvetett új problémákat. A „**társadalmi felelősség a felsőoktatásban**” témakörben 2004 szeptemberében tartott konferencia hangsúlyozta a társadalmi felelősséget, de már nem annyira a közvetlen anyagi támogatást, hanem a költségmegosztás hatékony módját emelte ki, megemlítve az ösztöndíjakat, pályázatokat, hallgatói kölcsönöket, valamint a tandíjakat is. A résztvevők szerint a kormányzatok feladata annak a kidolgozása és biztosítása, hogy **a felsőoktatás finanszírozásában kialakuljon egy egyensúly a közfinanszírozás és egyéb források között, nem veszélyeztetve sem az intézmények működését, sem a társadalmi egyenlőséget és kohéziót.**

Az **átfogó európai képesítési keretrendszer** vonatkozásában jelentős előrehaladás történt a 2005. januári, koppenhágai konferencián. Ennek záródokumentuma sok konkrét javaslatot tartalmazott a keretrendszer kialakítására. Teendőket fogalmazott meg a BFUG számára, illetve ajánlásokat a májusi bergeni miniszteri találkozó számára.

A **2005** februárjában **Salzburgban** tartott szeminárium a **doktori képzés** témakörében fordulatot hozott a Bolognai Folyamatba ezen a téren. A konferenciát az EUA szervezte (az osztrák és német oktatási minisztériumokkal közösen), amin a doktori képzés legfontosabb intézményi szereplőinek képviselői, mintegy 270 fő vett részt. Ettől kezdve számítható konkrétan a bolognai oktatási szerkezet 3. ciklusának a doktori képzés. Érdemes itt felidézni a szeminárium „**salzburgi elvek**” néven is említett 10 javaslatát.

1. A doktori képzés központi eleme a személyesen végzett, új tudományos eredményeket célzó kutatás. Emellett a képzés a kutatói pályán túl más társadalmi igények (munkakörök) feladatainak ellátására is felkészíti a hallgatót.
2. Az intézmények felelőssége, hogy stratégiájukban és működésük rendjében lehetőséget biztosítsanak a megfelelő kutatási feltételek megteremtésére, beleértve az újonnan felmerülő társadalmi problémák megoldását is.

3. A doktori képzés és kutatás fontos eleme a sokszínűség. Az európai doktori képzésnek ez fontos eleme, amit a minőség biztosításával és értelmes gyakorlattal kell megteremteni.
4. A doktori iskola hallgatóit professzionális kezdő kutatókként kell elismerni, az ehhez tartozó jogokkal együtt; olyanoknak, akik az új ismeretek felderítéséhez alapvetően hozzájárulnak.
5. A doktori hallgatók témavezetését és teljesítményük értékelését a hallgatók, a témavezetők és az intézmény közötti átlátható, írásos megállapodás alapján kell végezni.
6. Doktori programokat a „kritikus mértéket” elérő vagy meghaladó kutatási potenciál esetén lehet szervezni, az európai együttműködések vonatkozásában figyelembe véve azt is, hogy különböző területeken különböző megoldások a célravezetők.
7. A doktori képzésnek elegendő hosszú időtartamúnak (három vagy négy évesnek) kell lennie.
8. A képzés része legyen a kutatások interdiszciplináris közelítése és az „átvihető készségek” (transferable skills) elsajátítása.
9. A doktori képzés és kutatás minél szélesebb körű földrajzi, tudományterületek és szektorok közötti mobilitás és együttműködés keretében történjen.
10. A doktori képzés előrehaladásához és sikeres befejezéséhez elengedhetetlen feltétel a képzés megfelelő finanszírozása.

A **miniszteri találkozót előkészítő** (ötödik) **BFUG ülés** 2005 áprilisában, Mondorf-les-Bains-ben, Luxemburgban volt. Ezen a legfontosabb összefoglalókat (köztük a fentebb hivatkozott „**From Berlin to Bergen**” című részletes összefoglalót) vitatták meg, amiknek alapján a miniszteri találkozó anyagait és a nyilatkozat szövegének javaslatát is kidolgozták. A miniszteri találkozóra előkészítettek egy „**The EHEA beyond 2010**” című dokumentumot, valamint javaslatot tettek a 2007/9/10. évi miniszteri találkozókra is. Ezt követően még a miniszteri találkozó első napján is ülésezett a BFUG – főleg a nyilatkozat tervezetének aktualizálása okán –, amint ez később is gyakorlattá vált. Ezen az ülésen már csak egészen apró korrekciók kerültek a nyilatkozattervezetbe.

A **bergeni miniszteri találkozó 2005. május 19–20-án** került megrendezésre. A miniszterek áttekintették és tudomásul vették a BFUG és néhány tagszervezetének jelentéseit, beszámolóit és más fontos dokumentumokat. Ezek közül az egyik legfontosabb az „**A Framework for Qualifications of the European Higher Education Area**”, amely az azóta megvalósult EQF 200 oldalas alapidokumentuma, illetve az ahhoz kapcsolódó NQF-ek alapjául is szolgál. Hasonló fontosságú az ENQUA és más szakértők által kidolgozott „jelentés”, ami az első ajánlás volt „**Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area**” (ESG) címmel, és azóta egy „újabb kiadás” követte.

A miniszteri találkozó első napjának délutánján **négy munkacsoport** is ülésezett külön szekciókban: a „Doktori tanulmányok és az oktatás és kutatás egysége”, az „Élethosszig tartó

tanulás”, a „Minősegbiztosítás globális perspektívában”, valamint az „Intézményi autonómia és intézményirányítás” nevű.

A miniszterek a találkozó második napján elfogadták a **Bergeni Nyilatkozatot**. Ebben – addigi szokás szerint – megerősítették elkötelezettségüket a Bolognai Folyamat, valamint a korábbi miniszteri találkozók célkitűzéseinek megvalósításában, valamint megfogalmaztak újabb célokat is. Ezek között egyik fontos célkitűzés volt, hogy elkötelezték magukat az EFT-n belüli képesítések átfogó keretrendszerével (**EQF**) összeegyeztethető **nemzeti képesítési keretrendszerek** 2010-ig történő kidolgozása, illetve e munka 2007 előtti megkezdése mellett. Hasonlóan vélekedtek az **ESG** elfogadásával kapcsolatban is. A **Lisszaboni Egyezményről** megállapították, hogy a 45 aláíró országból 36 ratifikálta az elismerésről szóló lisszaboni egyezményt. Akik ezt eddig még nem tették meg, azokat ezúton is ösztönözték az egyezmény késedelem nélküli ratifikálására. A **doktori képzések** tekintetében teljes mértékben **támogatták a salzburgi alapelveket** (ld. fentebb), és leszögezték, hogy „**el kell kerülni a doktori programok túlszabályozását**”.

A Bolognai Folyamat folytatásáról nyilatkozva kifejezték: „Számítunk rá, hogy a **fokozatok rendszere**, a **minősegbiztosítás** és az **oklevelek és tanulmányi időszakok elismerése** terén a felmérés folytatódik, így 2007-re nagyjából befejezzük e három időközi prioritás végrehajtását.”

A Bolognai Folyamathoz 2005-ben csatlakozott országok. Kék: a Bolognai Nyilatkozat aláírói a berlini miniszteri találkozón csatlakozókkal együtt. Sárga: a 2005. évi bergeni miniszteri találkozón csatlakozott országok (Azerbajdzsán, Grúzia, Moldova, Örményország és Ukrajna). A térképen kiemelve szerepel Bergen, a 2005. évi miniszteri találkozó színhelye.

A 2010-ig terjedő időszakra vonatkozóan megállapították, hogy a bolognai folyamat során eddig elért eredményekre építve **létre kívánják hozni** a minőség és átláthatóság elvén alapuló **Európai Felsőoktatási Térséget**. Leszögezték: „Mivel a felsőoktatás a kutatás, az oktatás és

az innováció találkozási pontja, Európa versenyképességének is ez a kulcsa. 2010-hez közeledve **vállaljuk annak biztosítását, hogy a felsőoktatási intézmények rendelkezni fognak az egyeztetett reformok végrehajtásához szükséges autonómiával, továbbá elismerjük az intézmények fenntartható finanszírozás iránti igényét.**”

A találkozón a miniszterek felvették az aláíró országok közé Azerbajdzsánt, Grúziát, Moldovát, Örményországot és Ukrajnát, ezzel a bolognai folyamatban résztvevő országok száma 45-re emelkedett.

A 2005–2007. közötti időszak és a londoni miniszteri találkozó

A bergeni **miniszteri találkozó utáni első BFUG ülés** témája – mint azóta hagyományosan mindig – a következő miniszteri találkozóig terjedő munkaprogram kialakítása volt. Erre **2005. október 12–13-án** került sor **Manchesterben**. Az ülés arról döntött, hogy 2007-ig 5 munkacsoport tevékenykedik, 8 szemináriumot szerveznek, 2 pályázatot indítanak el. Az ülésen meghatározták azokat a témaköröket is, amelyeket nemzeti szinten előnyben kell részesíteni.

A létrehozott **munkacsoportok** a következők voltak: jelentéskészítés, stratégia kidolgozása a bolognai folyamat országainak külső kapcsolataira, a szociális dimenzió és a mobilitás aktuális feladatainak kidolgozása, a londoni nyilatkozattervezet megfogalmazása, az EQF részletes kialakítása és ajánlások kidolgozása annak implementációjára. (Magyarország ebben az utolsó munkacsoportban működött közre.)

A **nemzeti szinten előnyben részesítendő témák** meglehetősen számosak: a bolognai szerkezeti átalakítás, az ESG érvényesítése, az akkreditációs szervezetek külső ellenőrzése, a hallgatók bevonása a minőségbiztosítási feladatokba, 2007-től az EQF-fel kompatibilis NKKR bevezetése, a közös képzések elismerése, a Lisszaboni Egyezmény nemzeti jogszabályokban történő megjelenítése, a külföldi diplomák elismerésének egyszerűsítése, a nem-formális és informális előzetes képzettségek elismerése, a három ciklus között az átjárhatóság rugalmasságának biztosítása, az egyenlő esélyek biztosítása a felsőoktatásba bejutáskor, a reformok bevezetését megkönnyítő intézményi autonómia biztosítása, a felsőoktatás és azon kívüli kutató intézmények együttműködésnek biztosítása, a doktori diplomások fokozottabb bevonása a tudományos kutatásba, az üzleti és társadalmi partnerekkel történő együttműködés szélesítése, az ösztöndíjak és hallgatói kölcsönök külföldre kivitelének lehetővé tétele, a mobilitás akadályainak elhárítása, különös tekintettel a külföldi tanulási időszak kreditjeinek maradéktalan elismerésére.

Amint a fentiekből kiderül, a korábbiakhoz képest nem jelent meg lényegesen új szempont a Bolognai Folyamat előmozdítására, inkább csak a meglévő célok és az azokat elősegítő eszközök nehezen haladó bevezetésével foglalkozott a BFUG, és a bevezetés gyorsítására, vagy egyáltalán megvalósításának elkezdésére törekedtek ebben az időszakban. A londoni miniszteri találkozóig 33 konferenciát és szemináriumot szerveztek a BFUG munkacsoportjai, emellett kb. ugyanennyi olyan konferencia és találkozó volt a térségben, amely a Bolognai Folyamathoz köthető. A londoni találkozót a **BFUG 11. ülése** készítette

elő, amely **Berlinben, 2007. április 17–18-án** került megrendezésre. A szokásos dokumentumok előkészítése mellett említésre érdemes az **EQUAR létrehozására tett javaslat**, amit az „E4 csoport” (ENQUA, ESU, EUA és EURASHE) terjesztett elő.

A **londoni miniszteri találkozó 2007. május 17–18-án** került megrendezésre. A 2005. óta történt változásokat néhány jelentés foglalta össze, amit a BFUG munkacsoportjai jegyeztek. Ezek meghallgatása után következtek a csoportokba szervezett megbeszélések („panel discussions”), majd egy plenáris ülésen összefoglalták a hat csoportmegbeszélésen levont következtetéseket, amik a BFUG további munkájának is egyik alapját képezték. (A másik alap a miniszteri nyilatkozat.)

A **londoni miniszteri nyilatkozat** mindenekelőtt üdvözli az aláírók közé **felvett Montenegrói Köztársaságot**, amely felvétellel az aláírók száma 46-ra emelkedett. Ezúttal is fontosnak tartják kiemelni **a felsőoktatási intézmények kielégítő finanszírozását**: „Biztosítani kívánjuk, hogy felsőoktatási intézményeink rendelkezzenek az összes céljuk eléréséhez szükséges forrással. E célok többek között a következők: a hallgatók felkészítése az életre a demokratikus társadalomban részt vevő aktív állampolgárokként; a hallgatók felkészítése jövőbeli életpályájukra és egyéni fejlődésük lehetővé tétele; egy széles körű és magas fokú tudásbázis megteremtése és fenntartása, valamint a kutatás és az innováció ösztönzése. Ennek megfelelően hangsúlyozzuk **az erős intézmények fontosságát, amelyek sokszínűek, megfelelően finanszírozottak, autonómok és felelősségre vonhatók.**”

A Bolognai Folyamathoz 2007-ben csatlakozott a Montenegrói Köztársaság (sárga). Kék: a Bolognai Nyilatkozat aláírói a bergeni miniszteri találkozón csatlakozókkal együtt. A térképen kiemelve szerepel London, a 2007. évi miniszteri találkozó színhelye.

A nyilatkozatban megjelenik a „haladás az Európai Felsőoktatási Térség (EFT) felé”, aminek több vonatkozása is említésre kerül. Külön hangsúlyozza a nyilatkozat a **strukturált**

doktori programok jelentőségét, és egyértelműen **három ciklusú képzésről** beszél. Megerősíti a bergeni nyilatkozatban is említett kérést, hogy a Lisszaboni Egyezményhez még nem csatlakozott, de a Bolognai Nyilatkozatot aláíró országok mielőbb írják alá azt is.

Az **NKKR-ek fontosságát** is hangsúlyozzák: „Elkötelezzük magunkat, hogy a Nemzeti Képesítési Keretrendszereket 2010-re bevezetjük, az EFT átfogó képesítési keretrendszeréhez illeszkedően. Felismerve, hogy ez nem lesz könnyű feladat, felkérjük az Európa Tanácsot, hogy a Nemzeti Képesítési Keretrendszerek kidolgozásakor támogassa a jó gyakorlatok terjesztését. Hangsúlyozzuk, hogy a képesítési keretrendszereket úgy kell elkészíteni, hogy azok segítsék a hallgatói és oktatói mobilitást, valamint a foglalkoztathatóságot.” Azt is kifejtik, hogy az Európai Bizottság párhuzamosan futó tevékenységét össze kell hangolni a Bolognai Folyamat keretében folytatott tevékenységgel: „Meggyőződésünk, hogy az EFT átfogó képesítési keretrendszeréhez illeszkedő Nemzeti Képesítési Keretrendszerek összeilleszthetők lesznek az Európai Bizottságnak az egész életen át tartó tanulás európai képesítési keretrendszerére vonatkozó javaslatával is.”

Az **élethosszig tartó tanulással** kapcsolatban megállapítják, hogy „a rugalmas tanulás egyes elemeai az országok többségében léteznek, ám az egész életen át tartó tanulást támogató rugalmas tanulmányi útvonalak szisztematikusabb fejlesztése még nagyon kezdetleges állapotban van.”

A későbbi nevén **EQAR**-nak nevezett **nyilvántartási rendszert** üdvözli, és javasolja, hogy az önfinanszírozó alapon, függetlenül és átláthatóan működjön. Felkéri az E4 csoportot, hogy a BFUG-n keresztül rendszeres jelentésben számoljon be az elért haladásról, és biztosítsa, hogy két év működés után sor kerüljön a nyilvántartás külső értékelésére, valamennyi érdekelt fél véleményének a figyelembevételével.

Elfogadja és üdvözli a munkacsoport által kidolgozott „**Az Európai Felsőoktatási Térség a globális környezetben**” **stratégiát**. Ennek alakítását az alapvető politikai területeken: az EFT-re vonatkozó információk bővítésében, vonzerejének, versenyképességének népszerűsítésében; a partnerségen alapuló együttműködés erősítésében; a politikai párbeszéd intenzívebbé tételében és a kölcsönös elismerés javításában várja előmozdítani. A globális láthatóság javítása és az EFT-ről rendelkezésre álló információk jobb elérhetősége érdekében javasolja a **Bologna Titkárság weboldalának fejlesztését**, valamint az EUA Bologna kézikönyvének népszerűsítését.

A **következő kétéves időszak legfontosabb prioritásának** tartja a mobilitást és a szociális dimenzióra történő odafigyelést. Felkéri ezért az Európai Bizottságot (annak Eurostat szervezetét), hogy az Eurostudent projekttel összefüggésben dolgozzon ki összehasonlítható és megbízható mutatókat és adatokat a szociális dimenzió és a hallgatói és oktatói mobilitás általános célkitűzései terén elért haladás mérésére valamennyi aláíró országban. Ugyancsak felkéri a BFUG-t a szokásos kétéves jelentés elkészítésére.

Megjelenik a nyilatkozatban a **2010-es év, mint az EFT létrehozásának határideje**. Ezzel kapcsolatban a BFUG-t megkéri az ezt követő fejlődés lehetőségeinek feltárására. Miközben megállapítja, hogy a következő miniszteri találkozó 2009 áprilisában, Leuven/Louvain-la-

Neuve-ben lesz, ahol a Benelux államok lesznek a találkozó rendezői, kilátásba helyez egy „**soron kívüli**” **miniszteri találkozót is 2010-re**. Ennek jellegére, tartalmára és helyszínére vonatkozó döntés hatáskörét átruházza a BFUG-re azzal, hogy a döntést 2008. első felében meg kell hoznia.

5. Harmadik időszak: a tartalmi reformok kiteljesítése, az Európai Felsőoktatási Térség (EFT) létrehozása (2007–2010)

A Bolognai Folyamat harmadik időszaka a londoni miniszteri nyilatkozat értelmében az addig megkezdett reformok lehetőség szerinti befejezése az egyeztetett célkitűzések mielőbbi elérése céljából minél több aláíró államban. Ugyan erről is kiderült, hogy nem egyszerűen megoldható feladat, de megszületett az elhatározás arról, hogy 2010-ben kihirdetik az Európai Felsőoktatási Térség létrejöttének tényét, ezért az ahhoz szükséges változásokat addig még véghez kell vinni.

A 2007–2009. közötti időszak és a leuven/louvain-la-Neuve-i³ miniszteri találkozó

A londoni miniszteri találkozó utáni első (sorrendben a 12-ik) BFUG ülés témája – szokás szerint – a következő két év követő tevékenységének előkészítése volt. Ezúttal nem elégedtek meg a szimpla „munkacsoport” feladatfelosztással. A feladatokat a következőképpen osztották ki:

Munkacsoportok (working groups; WGs): diplomások elhelyezkedési lehetősége (employability); EFT a globális környezetben (EHEA in a global setting); helyzetfelmérés (stocktaking).

Koordináló csoportok (coordination groups; CGs): mobilitás, képzési követelmények, élethosszig tartó tanulás.

Tanácsadó csoport (advisory group; AG): társadalmi egyenjogúság (social dimension)

Irányító csoport (steering group; SG): adatgyűjtés

A **mobilitással, diplomák elismerésével és a minőségbiztosítással** kapcsolatos feladatokkal nem újonnan létrehozandó csoportokat bíztak meg, hanem létező szervezeteket, amelyeknek a megfelelő feladatok a profiljába tartoznak.

A felmerülő kérdések tisztázására, ajánlások kidolgozására **21 szemináriumot** terveztek be. Ezen túlmenően legalább négy olyan konferencia került a BFUG hatáskörébe, amit

³ A belgiumi helységeknek általában két neve van. Látszólag Leuven a flamand, Louvain-la-Neuve pedig a vallon (francia) neve ugyanannak a városnak. Ebben az esetben azonban ez két külön helység. A Leuven-ben lévő Leuven-i Katolikus Egyetem ugyanis két részre szakadt az 1960-as évek belga nyelvi vitái kapcsán, amikor a flamandok úgy ítélték meg, hogy hátrányos helyzetbe kerültek az egyetemen. Ekkor a vallon közösség úgy döntött, hogy az egyetemet két részre osztják. Az (új) flamand *Katholieke Universiteit te Leuven* maradt Leuven-ben, a vallon *Université catholique de Louvain* pedig egy külön erre a célra épített „egyetemi városba” költözött, mintegy 20 km-rel délebbre, de már Vallónia területére. (Leuven Flandriában van.)

különböző országok, illetve szervezetek a BFUG tevékenységéhez szorosan kapcsolódó témákban rendeztek. Ezeket a tervezett szemináriumokat és konferenciákat – egyéb feladatokkal együtt – egy 26 oldalas tervezet tartalmazta, amelyet a BFUG jóváhagyott (**Bologna work programme 2007–2009**).

A rendezvények közül említésre érdemes az **EUA** 2008. február 7–8-án tartott **első szakértői konferenciája**, amelynek témája a pénzügyileg fenntartható európai felsőoktatási intézményhálózat (Towards Financially Sustainable European Higher Education Institutions) volt. A konferencia egyik eredménye az EUA által meghirdetett, az Európai Bizottság Oktatási és Kulturális Főigazgatósága (DG Education and Culture) által támogatott projekt, amely a **megfelelő mértékű költségvetés előteremtésének jó gyakorlatait** kívánta felmérni.

Ehhez kapcsolódott az EU által támogatott projekt, amelynek neve **„Public/private funding of higher education: a social balance”**. Ennek célja – meghaladva a továbbra is érvényes ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának fentebb idézett paragrafusát arról, hogy az egyezmény aláírói törekszenek a felsőoktatás ingyenes hozzáféréseinek biztosítására – az volt, hogy felmérje, mekkora részt vállal a társadalom, és mekkorát vállalnak a magánszemélyek a felsőoktatás költségeiből. A projekt keretében a 2006 óta végzett felmérések eredményeinek megvitatása során a költség-megosztás hatékonyságát, az egyenjogúság és részvételi arány, valamint a különböző társadalmi rétegek tagjainak mobilitása szempontjait elemezték.

Fontos esemény volt a **2008. március 4-én Brüsszelben** a régóta tervezett European Quality Assurance Register for Higher Education (**EQUAR**) **megalapítása**. Az alapító szervezeteken (ún. E4: ENQA, ESU, EUA és EURASHE) kívül két új szervezet, a BFUG ún. „társadalmi partner szervezetei”, a **BUSINESSEUROPE** és az **Education International**, valamint 19 ország (köztük Magyarország) is csatlakozott a szervezethez annak megalapításakor. (Magyarország később 2012-ben kilépett a szervezet kormányzati tagjainak sorából. Az újra belépéssel kapcsolatban jelenleg folynak eredményesnek látszó tárgyalások.)

Az első olyan rendezvény, ami a kifejezetten a Bolognai Folyamat 2010 utáni további lehetőségeiről szólt, a **2008. május 19–20-án a belgiumi Ghent-ben** tartott első **„Bologna Beyond 2010”** témájú és című bolognai szeminárium volt. (Később ebben a témában több szeminárium, konferencia és szakértői értekezlet is megrendezésre került.) Ennek résztvevői megkapták az előző évben több szervezet által a témában elkészített tervek, javaslatokat, azokat megvitták, és a szeminárium végén közösen összefoglalták. A megbeszéléseken csakúgy, mint a szeminárium összefoglalásában megállapították, hogy a Bolognai Folyamatban résztvevő országok és azok felsőoktatási intézményei rendkívül sokfélék (**„diversity”**), és a sokféleség megőrzése mellett a legfontosabb feladat a gyakran egymással ellentétes igények és elvárások között megtalálni a helyes egyensúlyt (**„balance”**). Azt is megállapították, hogy – már a folyamat legelső lépései óta – a Bolognai Folyamat „hajtóereje” elsősorban az, hogy az európai intézmények jobban beilleszkedjenek a globális felsőoktatás aktuális viszonyaiba, miközben meg kell őrizni ezek európai hagyományait és erősségeit. Fontos megállapítás volt – ami a későbbi fejleményeket alapvetően jellemezte – hogy eddig a folyamat során a szerkezeti átalakításra fókuszáltak, fontos lenne ezen változtatva a **tartalmi és tudományág-**

specifikus feladatokra, valamint azok gyakorlatba történő átültetésére fordítani a figyelmet. Ügyelni kell arra is, hogy a lassan kialakuló (és 2010. után megszilárdítani szándékozott) európai felsőoktatási térség „felülről szervezettsége” ne akadályozza az érdemi alkalmazásokat intézményi szinten. Az európai célkitűzések általában „átszűrődnek” a nemzeti célkitűzésekbe, onnan pedig „lecsapódnak” az intézmények szintjén. El kell kerülni, hogy eközben a lényeges dolgok „elvesszenek a többszörös fordítás során”. Ezen túlmenően még kiemelték az **intézményi finanszírozás megoldatlan** problémakörét. A feladatok között fontosnak tartották még a mobilitás alapvetően könnyebben megvalósítható formáit, technikáját. (Jelen tanulmány szerzője először ennek a szemináriumnak az ajánlásai sorában találta meg a későbbi „Európai Egyetemek” együttműködési formájának elnevezésére azóta kikristályosodni látszó „**allience**” (szövetség) kifejezést.)

Érdemes még megemlíteni egy szintén újnak tekinthető témát az oktatói-kutatói mobilitás kapcsán. Ennek tartalmát jól kifejezi a témában **2008. december 12–13-án Berlinben** tartott bolognai szeminárium címe: „Penalized for Being Mobile? National Pension Schemes as an Obstacle to Mobility for Researchers in the European Higher Education Area”. A szeminárium **az európai együttműködéshez és mobilitáshoz rosszul illeszkedő oktatói-kutatói nyugdíjrendszer** problémaköréről szólt. Megállapították többek között, hogy sokkal komolyabban kellene venni az Európai Bizottság 2005. évi ajánlásait **a kutatók helyzetéről** (European Charter for Researchers) és a kutatói állások meghirdetéséről és elnyeréséről (Code of Conduct for the Recruitment of Researchers).

A londoni miniszteri találkozó ajánlása alapján **2008. június 24–25-én Sarajevo-ban** rendeztek egy **rendkívüli BFUG ülést** is, amelynek témája kifejezetten a „**Bologna Beyond 2010**” volt. Amellett, hogy itt a korábbi Ghent-i szeminárium megállapításai javaslatokká váltak, felmerült két új elem is, amiről korábban nem esett komolyabban szó: a „**mobilitási ablak**”, valamint **a diplomák EQF-ben jól azonosítható szintjének automatikus elismerése**. Érdemes megemlíteni a már közel 10 éve tartó Bolognai Folyamat során leszűrt két fontos elvet is, amit a BFUG megállapított: nem szabad hagyni, hogy a folyamat „kollektív memóriájának” tartalma feledésbe merüljön, a folyamat haladása és megvalósítása során pedig mindenki számára **könnyen érthető nyelvezetet** kell használni. (Ez azóta sem mindig sikerül; **a „szakértők” szeretnek az általuk ismert szakzsargonban fogalmazni, amit a gyakorló oktatók-kutatók gyakran nem értenek.**)

A sarajevo-i ülés arról is döntött, hogy a (rendkívüli) **2010-es miniszteri konferencia rendezője Ausztria és Magyarország** lesz. A Bologna Titkárság felállítását (mindössze egy évre) azonban ez a két ország nem vállalta, így a BFUG felkérte a Benelux titkárságot, hogy 2010. július 1-ig folytassa tevékenységét, amikor majd tőlük a következő miniszteri konferencia rendező országa átveszi ezt a feladatot. **Ausztria és Magyarország a titkárságba további 1–1 főt delegált.**

A **2009. évi miniszteri találkozó Leuven / Louvain-la-Neuve** városokban került megrendezésre. A jelenleg két külön egyetem jogelődjét, a Louvain-i Egyetemet 1425-ben alapították – Belgium területén első egyetemenként –, 1797-es bezárása után 1834-ben újra megnyílt, majd 1968-ban vált szét egy flamand és egy vallon egyetemre. Az egyetemi

helyszínek választása azzal volt összefüggésben, hogy a rendező Benelux államok hangsúlyozni akarták az egyetemi közösségek alapvető szerepét a Bolognai Folyamatban.

A találkozó alkalmával **először került megrendezésre** az ahhoz kapcsolódó **„Bologna Policy Forum”** is – amely a későbbi miniszteri találkozók után mindig szerepelt. Ez az EFT miniszterein és a résztvevő EFT-beli szervezeteken kívül Ausztrália, Brazília, Kanada, Kína, Egyiptom, Etiópia, Izrael, Japán, Kazahsztán, Kirgizisztán, Mexikó, Marokkó, Új Zéland, Tunézia és az Amerikai Egyesült Államok, valamint az International Association of Universities képviselőit foglalta magában. A fórum által tárgyalt témák között szerepelt a diplomák elismerése, az oktatók, kutatók és hallgatók cseréje, valamint a minőségbiztosítás. A fórum célja az EFT és a világ más régióinak felsőoktatása közötti kapcsolatok fejlesztése, a különböző felsőoktatási rendszerek közelítése egymáshoz.

A találkozón kiadott **nyilatkozat** preambulumban a miniszterek kiemelik, hogy „a társadalmi beruházást a felsőoktatásba a legfontosabb prioritásnak tartják”. A nyilatkozat – hivatkozva a találkozót megelőző intenzív szakértői munka eredményére – megállapítja, hogy **a Bolognai Folyamat legtöbb célkitűzése átkerült a gyakorlatba, de nem teljes körűen**, illetve nem a célkitűzéseknek megfelelő módon. Ezért felsorolják az összes addigi célkitűzést, és megerősítik, hogy a 2020-ig terjedő időszakban törekedni kell ezek teljes mértékű megvalósítására mind európai, mind nemzeti szinten, valamint a felsőoktatási intézmények gyakorlatában, illetve a nemzeti jogszabályok területén is.

A Bolognai Folyamathoz 2009-ben nem csatlakozott újabb ország. A Bolognai Nyilatkozat addigi aláírói a térképen kék színnel jelölve láthatók. Kiemelve szerepel Leuven és Louvain-la-Neuve, a 2009. évi miniszteri találkozó két színhelye.

Valamennyire új elemnek tekinthető a **„multidimenzionális átláthatóság”**, ami azt jelenti, hogy létre kell hozni a felsőoktatási intézményekről egy olyan nyilvános adatbázist, amely

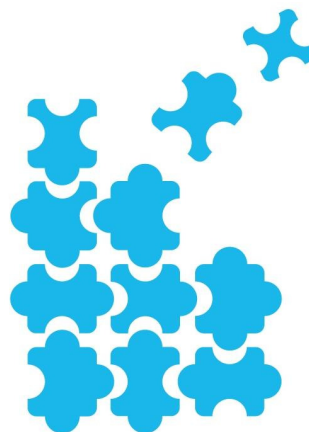
lehetővé teszi azok sokszínűségének megjelenítését, megkönnyíti az egyes intézmények erősségeinek azonosítását. Ehhez szükség lesz megfelelő indikátorok kidolgozására.

A nyilatkozat javaslatot tesz arra is, hogy a továbbiakban a **BFUG-nek két társelnöke legyen**: az egyik az EU elnökséget adó ország képviselője, a másik pedig egy nem EU-tag ország képviselője. Megbízta egyúttal a BFUG-t, hogy dolgozzon ki egy munkaprogramot a 2012-es miniszteri találkozóiig, amelybe bevon más szervezeteket is, és továbbra is támaszkodik a szakértői testületek véleményére. Megbízta továbbá azzal is, hogy koordinálja a 2012-es miniszteri találkozóra készülő átfogó jelentés elkészítését, amibe vonja be a Eurostat-ot és a Eurostudent-et, és működjön együtt a Eurydice-szal.

Végezetül kinyilvánítják, hogy 2010. március 11–12-én ismét találkoznak Budapesten és Bécsben (ugyancsak kettős helyszínű rendezés) egy rendkívüli miniszteri találkozó keretében, az EFT létrejöttének megünneplésére. A 2012. évi rendes találkozó helyszíne Bukarest lesz. Lerögzítették a három következő találkozó idejét is a 2015., 2018. és 2020. évre.

2010: az első évtized lezárása a budapest/bécsi miniszteri találkozón

Az Ausztria és Magyarország által Bécs és Budapest helyszíneken rendezett miniszteri találkozó fő témája az **Európai Felsőoktatási Térség (EFT) létrejöttének bejelentése** volt. A konferencián emellett érdemi munka is folyt a szokásos módon, de ez nem igazán jelenik meg a kiadott nyilatkozatban.

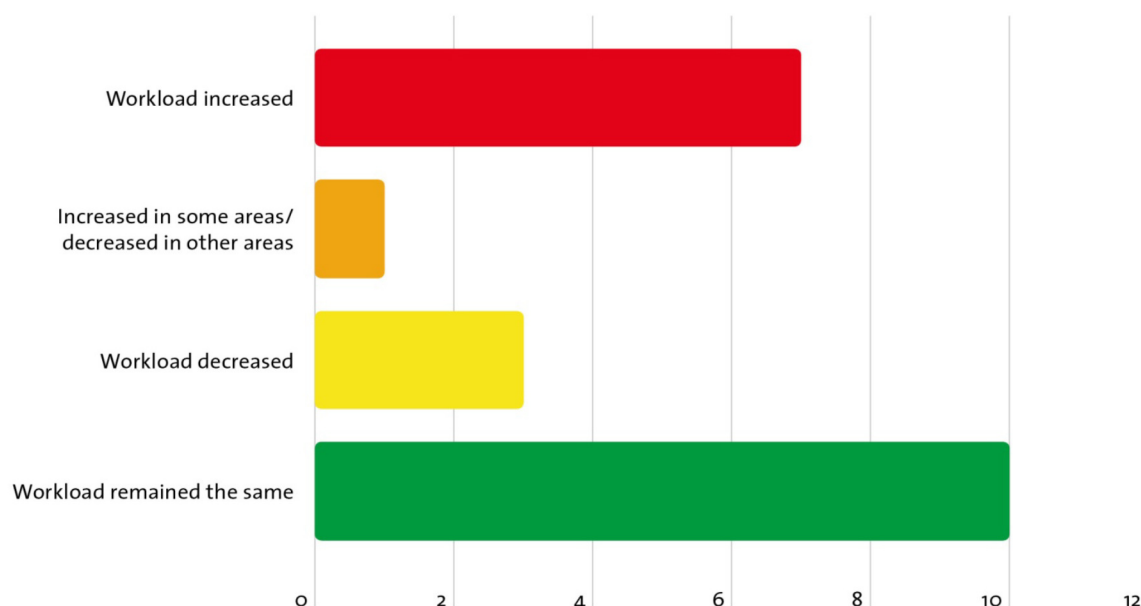

EUROPEAN
Higher Education Area

A Budapest / Bécs helyszíneken rendezett találkozó alkalmából a korábbi Bolognai Folyamat embléma (bal oldali kép) mellé egy Európai Felsőoktatási Térség logót is terveztek, amire kiírtak egy pályázatot Ausztria és Magyarország egy-egy művészeti intézményében. A pályázatot a Magyar Képzőművészeti Egyetem IV. éves hallgatója, Palman Zsuzsa nyerte (jobb oldali kép), akitől az Oktatási Minisztérium megvásárolta a logóhasználat jogát az EFT számára. Azóta is ez az EFT logója.

A találkozó kapcsán érdemes megemlíteni, hogy azt megelőzően és azzal egyidejűleg is **hallgatói demonstrációk** voltak, amelyeken elmarasztalták a Bolognai Folyamat sok elemét – de legalábbis azok megvalósítási formáit. Amikor a miniszterek Budapestről Bécsbe utaztak vonattal, a hallgatói demonstrációkat elkerülendő, hamarabb leszálltak, és busszal mentek az osztrák fővárosba. Így is belefutottak egy hallgatói demonstrációba... A demonstrációk és tiltakozások megjelentek a miniszteri találkozó programjában is. Az ESU akkori elnöke, Ligia Deca (később a bukaresti Bologna Titkárság vezetője) „Degree and curriculum reform and Cooperation in QA” című, az ESU nevében elmondott beszédében kifejtette, hogy ugyan a találkozón bemutatott „független szakértői vélemény” a Bolognai Folyamatról a 3 ciklusú, fokozatokkal kapcsolatos reformot sikerként értékelte, de elmondható-e ez annak tükrében, hogy a legtöbb helyen megvalósult formális bevezetés és a nagyon merev alkalmazás nincs összhangban az eredeti célkitűzésekkel. **A hallgatói tiltakozások pontosan a reformok rossz kísérőjelenségeit kritizálják: a tanrendek merevségét, a munkába állás nehézségeit, a mobilitás akadályait, valamint a ciklusok és szakok közötti átjárás nehezebbé válását.** Az ECTS bevezetésére ugyan 46 aláíró államban megoldottként tekintenek, a valóságban azonban csak 12 nemzeti oktatási rendszerben számítják a krediteket a hallgatói munka mennyisége és a tanulmányi kimenetek alapján. Ez ahhoz vezet, ami a (vetített) ábrán látható: az esetek nagy részében megnövekedett a hallgatók terhelése, ellentétben a kezdetben ígért csökkenéssel. Ez azután a mobilitás csökkenését, a személyes fejlődés hiányát és a kritikai gondolkodás kifejlődésének hiányát vonja maga után. **A Bolognai Folyamat történetében ez volt az első igazán kritikus hang** a Folyamat aktív alakítói részéről.

fig. 28—Changes to student workload after the implementation of ECTS

A Budapest / Bécs miniszteri konferencián az ESU elnökének beszéde közben bemutatott egyik ábra. A vízszintes skálán a nemzeti hallgatói szervezetek által visszaküldött kérdőívek

összesített eredményei láthatók – azaz hány országban válaszoltak ennek megfelelően a hallgatók. Látható, hogy a hallgatói terhelés csökkenését csak 3 országban jelezték, szemben a 17 országgal, ahol nem csökkent vagy nőtt a terhelés.

Annak ellenére, hogy a találkozón a szakértői csoportok és a BFUG munkacsoportjainak beszámolóí is szerepeltek, a **miniszteri nyilatkozat** rövid (2 oldalas) volt, és csak arról szólt, hogy megerősítették a korábbi célkitűzéseket, megállapították, hogy nincs minden reform az elvárható mértékben bevezetve, ezért – annak ellenére, hogy **az Európai Felsőoktatási térség létrejött – a Bolognai Folyamatot folytatni kell**. Az EFT létrejöttének „hivatalos” bejelentésén túl a nyilatkozat üdvözölte az újonnan csatlakozott Kazahsztánt, így annak felvétele után a miniszteri nyilatkozatot már 47 ország írta alá.

A Bolognai Folyamathoz 2010-ben csatlakozott Kazahsztán (sárga). Kék: a Bolognai Nyilatkozat aláírói a leuven/louvan-la-neuve-i miniszteri találkozón csatlakozókkal együtt. A térképen kiemelve szerepel Bécs és Budapest, a 2010. évi miniszteri találkozó színhelyei. Kazahsztán csatlakozása után szokássá vált azt mondani, hogy az egységes, összefüggő EFT „Ízlandtól Kamcsatkáig” terjed.

Az ESU kritikus hangja bekerült a nyilatkozatba is. A miniszterek megállapítják, hogy ugyan sokat elértek az aláíró országok, de a fontos elemek – mint pl. a fokozatok és tanrendek reformja, a minőségbiztosítás, a diplomák elismerése, a mobilitás és a szociális dimenzió figyelembevétele **nagyon egyenetlen mértékben került bevezetésre a különböző országokban**. Megemlítik a hallgatói és oktatói tiltakozásokat is – hozzátéve, hogy azok csak részben irányulnak a Bolognai Folyamat gyakorlata ellen, de elismerik, hogy **a reformok nem okvetlenül jól kerültek bevezetésre, és rossz volt a kommunikációjuk**. Megígérik, hogy ezentúl figyelnek a kritikákra, és elősegítik a rossz gyakorlatok megszüntetését. Ehhez igénylik is a hallgatók és az oktatók közreműködését, elősegítik azok aktív részvételét a döntéshozatalban. Egyúttal megbízzák a BFUG-t azzal, hogy dolgozzanak ki módszereket arra

nézve, hogyan lehetne megfelelően és teljes mértékben bevezetni a reformokat, különösen ügyelve arra, hogy ez a felsőoktatási intézmények szintjén is megfelelő legyen.

A Budapest / Bécs találkozó alkalmával is megrendezésre került az ahhoz kapcsolódó **Bologna Policy Forum**. Az EFT-n kívül ezúttal Argentína, Ausztrália, Brazília, Kanada, Kína, Kolumbia, Egyiptom, Izrael, Japán, Jordánia, Malajzia, Mali, Mexikó, Marokkó, Új Zéland, Fülöp Szigetek, Szaudi Arábia, Szenegál, a Dél-Afrikai Unió, Thaiföld, Tunézia és az Amerikai Egyesült Államok képviselői vettek részt. A fórum záródokumentumában az EFT-n kívüli jelenlévő országok vállalták, hogy kijelölnek egy **kapcsolattartó személyt**, és erről május 10-ig értesítik a Bologna Titkárságot. Ennek segítségével a következő fórum szervezése is könnyebb lesz. Kifejezik támogatásukat és részvételi szándékukat a 2010. szeptemberben az OECD által megrendezendő konferencián, ahol széles körben megvitatják a **gazdasági válsághelyzet hatásait a felsőoktatásban**. Üdvözölték az EU által 2011-ben rendezendő szemináriumot a **minőségbiztosítás területén kialakítandó együttműködésről**.

Az ünnepi konferenciákat követően a „hétköznapi rutin” tevékenységek, azaz a szakértői munka és a szemináriumok folytatódtak. Említésre érdemes a Dublinban, 2010. április 15-én tartott szakértői konferencia, aminek teljes címe „**National Qualifications Frameworks and the European Overarching Frameworks: Supporting Lifelong Learning in European Education and Training**”. Itt alakították ki azt a koncepciót, hogy az EQF egy „meta-framework” legyen, ami elsősorban az összehasonlíthatóságot szolgálja. A konferencia másnapján volt a **National Qualifications Frameworks Correspondents** hálózat összejövetele is. Ez a hálózat tart kapcsolatot a még alakuló EQF és a nemzeti NQF-ek között.

7. Negyedik időszak: az eredmények felülvizsgálata, a harmonizáció finomhangolása (2010–2018)

A 21. BFUG ülés **2010. augusztus 24–25-én, a belgiumi Alden Biesen-ben** a budapest/bécsi konferenciát követő első összejövetel volt, ahol elindult a felkészülés a bukaresti miniszteri találkozóra, és bemutatkozott az új (román) Bologna Titkárság. Ekkor lépett érvénybe az a szabály is, hogy a BFUG (és a Board) társelnöke a soros EU elnök ország mellett az **alfabetikus sorrendben következő nem EU tagország** képviselője, ami először Albánia volt (Belgium társaként). Ezen az ülésen kellett dönteni a **miniszteri találkozók rendezésének nyelvi vonatkozásairól** is. Az opciók között szerepelt, hogy az (általános) angol nyelv mellett a konferenciát rendező ország(ok), valamint a társelnökök országainak nyelve(i), azaz legalább **négy nyelv** legyen használható, amit szinkrontolmácsolással fordítanak. A másik opció az volt, hogy a rendező ország vállalhat más nyelvek tolmácsolását is, ha a költségeit a „megrendelő” ország kifizeti. Franciaország emellett javasolt egy harmadik lehetőséget is: Az említett (legalább) négy nyelv mellett mindig legyen francia és német tolmácsolás is. A döntés elhalasztódott azzal, hogy a következő ülésig mindenki kérdezze meg erről a miniszterét.

A BFUG korábbi kérésének megfelelően a Bologna Titkárság feladatai közé bekerült a **Bolognai Folyamat archívumának létrehozása** és gondozása, valamint egy állandónak

tervezett **weboldal** létrehozása is. A BFUG úgy döntött, hogy a következő Bolognai Folyamat előrehaladási jelentés nemzeti adataiért a felelősséget az adott ország BFUG képviselője vállalja. Említésre érdemes a diplomák elismerése témakörben felmerült érv: a Bolognai Folyamat eleve befoglalta a célkitűzések köré az Európai Felsőoktatási Térségben kapott **diplomák automatikus elismerését**.

Egy fontos mérföldkő volt az EFT-n belül az Európai Innovációs és Technológiai Intézet (European Institute of Innovation and Technology; EIT) létrehozása. A pályázó országok (és városok) közül **az EIT székhelye Budapestre került**, és 2009-ben megkezdte működését. 2010. december 2–3-án az új intézet szervezett egy konferenciát Leuven-ben „The role of the EIT in the Education Landscape” címmel, amin a Bologna Titkárság is részt vett, és elhatározták a szoros együttműködést az EFT-n belül.

2011. január 20–21-én a EURASHE rendezett egy konferenciát **Budapesten a rövid ciklusú képzések fontosságáról**, „Embedding Professional Short-Cycle Higher Education (SCHE) in the (Higher) Education System” címmel. Ez a felsőoktatási képzési forma pl. az Amerikai Egyesült Államokban és Kanadában a felsőoktatási diplomák kb. 1/3 részét eredményezi – ezzel **megoldja a tömegoktatást**, valamint biztosítja **a regionális helyi értelmiség és a szakképzett vállalkozói réteg utánpótlását**. A konferencián bemutatták – több ország jó gyakorlata nyomán – a **közösségi (önkormányzati) felsőoktatási intézmények** meghatározó szerepét ezen a területen pl. Észak-Amerikában. (Magyarországon azóta sem született meg ennek a képzési formának a kielégítő bevezetése és szabályozása.)

A következő **BFUG ülés 2011. március 17-18-án** volt **Gödöllőn, a magyar EU elnökség keretében**, Andorra társelnöklésével. (Andorra lakossága kb. 76 000 fő. Egyetlen egyeteme van, ahol nagyrészt távoktatás folyik. Andorrai állampolgároknak ösztöndíjat adnak külföldi felsőfokú tanulmányaikhoz.) Az ülés egyik fontos témája az átmenet a „Bolognai Folyamat” időszakából a létrejött „Európai felsőoktatási Térség” (EHEA) időszakába. Voltak javaslatok arra nézve, hogy a „Bologna” szót a szervezetek nevében „EHEA”-re cseréljük, de végül ez nem került bevezetésre. A BFUG megállapította, hogy a Bolognai Folyamat az EHEA/EFT időszakában is folytatódik, így a régi nevek megmaradtak. (A jelenlegi tervek szerint 2020 után is ezen a néven folytatódnak a reformok.)

A gödöllői ülésen határozat született **az Európai Felsőoktatási Térséghez történő csatlakozás feltételeiről** is. Megerősítést nyert, hogy a csatlakozni szándékozó országnak az Európai Kulturális Egyezmény aláírójának kell lennie, valamint kötelezettséget kell vállalnia arra nézve, hogy bevezeti a Bolognai Folyamat reformintézkedéseit és törekszik céljainak megvalósítására, aminek „menetrendjét” a felvételi kérelemben írásban kifejti. A csatlakozási kérelmet a következő miniszteri találkozó rendező ország, valamint az aktuális BFUG társelnök országok minisztereinek kell elküldeni. A kérelmet a kérelmező ország minisztériumának kell benyújtania – mellékelve azt a Bologna Titkárságnak –, és annak mellékletében ki kell fejteni az aktuális felsőoktatási rendszer sajátosságait, kitérve a Bolognai Folyamat már bevezetett reformjaira, a legutolsó Bolognai Implementációs Jelentés szempontjainak megfelelően.

A gödöllői BFUG ülésen egy **magyar javaslat** is megtárgyalásra került: **az EFT teljes kurzuskínálatának közös (nyilvános) adatbázisa**. A BFUG többsége kétségbe vonta, hogy a tervezett adatbázis megvalósítható lenne, ezért a BFUG ekkor a javaslat megtárgyalását hosszabb vita után elnapolta későbbi ülésre, és a szoftver-megoldásokra vonatkozó további részleteket kért Magyarországtól. Végül egy későbbi ülésen (Dublinban) nem tartotta azt megvalósíthatónak és aktuálisnak. (Ezt a véleményt ugyan az egyetemi szférából jövő képviselők nem osztották, de ők kisebbségben voltak.) A miniszteri találkozók nyelvi logisztikájának kérdését is elhalasztották a következő BFUG ülésre.

A következő **BFUG ülés Krakkóban volt, 2011. október 13–14-én**. Ezen az ülésen már beszámolt a BFUG minden munkacsoportja addigi előrehaladásáról, valamint a román küldöttség is **a miniszteri konferencia előkészítéséről**. A miniszteri találkozók nyelvi szabályozásáról itt sem született döntés. Hasonlóképpen elhalasztódott a magyar javaslatról szóló döntés is, az EFT teljes körű kurzus-adatbázisáról, amiről ezúttal az EUA és a EURASHE kifejezte támogató érdeklődését. Kialakult viszont annak eljárási rendje, **hogyan lehet felvenni egy újabb országot az EFT tagjai sorába**. Ennek kiváltó oka az volt, hogy egyrészt a fehérorosz oktatási minisztérium jelen levő képviselője informálisan jelezte, hogy szeretnék benyújtani a csatlakozási kérelmüket, másrészt a helyzet megváltozott, miután már nem a Folyamathoz, hanem a meglévő EFT-hez kellett csatlakozni. Az ezzel kapcsolatos változás annyi volt, hogy a csatlakozni szándékozó országnak nemcsak ígéretet kellett tenni a reformok bevezetésére, hanem egy „menetrendet” (roadmap) is kidolgozni, valamint az addig megvalósított reformelemek bevezetéséről beszámolni.

A következő **BFUG ülés Koppenhágában volt, 2012. január 19–20-án**, Dánia és Azerbajdzsán elnökletével. Az ülést teljesen kitöltötte a munkacsoportok már véglegesnek szánt beszámolója, valamint a miniszteri konferencia előkészítéséről szóló beszámoló. Elfogadták a miniszteri nyilatkozat tervezetét is, kisebb módosításokkal. Arról is döntöttek, hogy a tervezett BFUG elnökségi rendhez képest a Szentszék azt kéri, hogy ne Görögországgal legyenek társelnökök, hanem Olaszországgal 2013-ban. A csere folytán így Görögország elnökségi társa Izland lenne. Az érintett négy ország képviselői ebben már megegyeztek, így a BFUG is támogatta a javaslatot. Ez volt eddig az egyetlen **eltérés az alfabetikus rendtől**.

2012: a bukaresti miniszteri találkozó

A **bukaresti miniszteri találkozó 2012. április 26–27-én** került megrendezésre, aminek ezúttal is része volt a Bologna Policy Fórum. A miniszteri nyilatkozat bevezetőjében ismételten leszögezték, hogy a kialakult gazdasági válsághelyzet ellenére a tagországok elkötelezik magukat, hogy **a felsőoktatásnak a lehető legnagyobb anyagi támogatást biztosítják**, és mindent megtesznek azért, hogy **az intézmények további forrásokhoz is hozzájussanak**. Biztosították a felsőoktatási intézményeket arról, hogy a szükséges érdemi reformok végrehajtásában támogatják őket, és arra bátorítják őket, hogy a Bolognai Folyamat addigi céljait teljes mértékben végre tudják hajtani. A konkrét célok közül kiemelték **a felsőoktatásba bekerülők számának további növelését** olyan módon, hogy **a szociális dimenziót** eközben vegyék figyelembe. Továbbra is fontosnak tartják a minőségbiztosítás

fejlesztését és európai szintű megvalósítását a **határokon átnyúló oktatás** területén. Elkötelezték magukat az **EQF referencia-rendszer** mielőbbi nemzeti alkalmazása mellett, nem utolsósorban a diplomák és szakképesítések megfelelő elismerése érdekében. Kifejtették azt is, hogy **a felsőoktatásba bejutás és a mobilitáshoz hozzáférés egyenlő esélyei csak a hallgatók megfelelő anyagi támogatásával érhetők el**. Megismétlik korábbi elkötelezettségüket **a nemzeti ösztöndíjak és diákhitelek határokon túli hordozhatósága** mellett.

Megállapították, hogy reális képet a reformok megvalósításáról csak minőségi adatgyűjtéssel és átlátható felsőoktatási szabályozók esetén lehet kialakítani. Kérték ezért a jelentések összeállításában közreműködő Eurostat, Eurydice és Eurostudent szervezeteket, hogy **az adatokat** – különösen a munkába állás, a szociális helyzet, az élethosszig tanulás, a nemzetköziesítés, az ösztöndíjak illetve kölcsönök határon túli hordozhatósága, valamint a hallgatói és oktatói mobilitás területén – **a közös európai indikátorok szerint gyűjtsék és hasonlítsák össze**. Kiemelték azt a lehetőséget is, hogy a tagországok tanulhatnak egymás jó gyakorlataiból.

A nyilatkozat végén felsorolták a 2015-ig terjedő időszak prioritásait. A fentebb említetteken túlmenően ezek között a legfontosabbak a következők voltak:

- Meg kell teremteni a feltételeit a **hallgatóközpontú oktatás** kiteljesítésének, az innovatív oktatás széles körű bevezetésének, és a hallgatói tanulást inspiráló feltételek kialakításának. Emellett az eddigieknél is jobban **be kell vonni az oktatókat és a hallgatókat az intézmények irányításába**.
- **Lehetővé kell tenni az EQUAR által regisztrált minőségbiztosítási ügynökségek tevékenységét**, ha megfelelnek a nemzeti jogszabályi követelményeknek.
- Az **ECTS** alkalmazását és a **diplomamelléleteket a tanulmányi kimenetelekre** kell alapozni.
- Ki kell dolgozni az **ESG új, aktualizált változatát**.
- Az EQF és az NQF-ek ugyancsak alapuljanak a tanulmányi kimenetelekre, és legyen bennük helye a **rövid ciklusú képzéseknek**.

A találkozón nem vettek fel új tagországot az EFT-be. A nyilatkozat azzal zárult, hogy a miniszterek legközelebb 2015-ben, Jerevánban találkoznak, ahol áttekintik az itt megjelölt prioritások terén történt előrehaladást.

A bukaresti találkozót követő első **BFUG ülés Cipruson, Nicosia-ban, 2012. augusztus 28–29-én** került megrendezésre. A BFUG változtatás nélkül elfogadta a jereváni Bologna Titkárság – alapvetően a korábbiakkal megegyező – működési szabályzatát. Ugyancsak elfogadták, hogy a 2015-ig terjedő időszakban csak az alábbi négy (plusz egy) munkacsoportot működtetik:

1. **Reporting on the Implementation** of the Bologna Process,

2. **Qualifications Frameworks, Recognition, Quality Assurance and Transparency** (röviden: 'Structural'),
3. **Social Dimension and Lifelong Learning,**
4. **Mobility and Internationalisation,**
5. **Ad hoc WG on Second and Third Cycle.**

A munkacsoportok működésével kapcsolatban a BFUG többek között annyit várt el, hogy javaslataikkal próbáljanak javítani azon a helyzeten, ami eddig kialakult: a Folyamat során sikeresen **kialakították a működési szerkezetet**, de sokkal **kevésbé volt sikeres** ezen szerkezetekkel kapcsolatos **célok megvalósítása**. (Jelen tanulmány szerzője ezt az ülésen úgy fogalmazta meg, hogy jobbára bevezetésre került a Folyamat szerkezeti reformja, de elmaradt a reformtörekvések *szellemének* (spirit) a gyakorlatban történő alkalmazása.) Ugyancsak elvárta az ülés a munkacsoportoktól a **hatékony együttműködést és információcserét** – ami azóta állandó elvárás lett a későbbi munkacsoportoktól is. Megválasztásra került egy **ellenőrző bizottság is az EQUAR tevékenységének vizsgálatára**, amelynek tagjai Ausztria, Belgium (Flandria), Franciaország, Németország és Törökország.

Említésre érdemes, hogy **2012. november 5–7. között Budapesten** volt egy Bolognai szakértői **nemzetközi konferencia a kutatásra alapozott (felső)oktatásról**. Ezen a résztvevő szakértők kidolgoztak egy javaslatot a címben megjelölt téma fontosságáról és alkalmazási lehetőségeiről.

A **2013. március 14–15-én rendezett Dublini BFUG ülésen** felkérték a tagországok képviselőit, hogy a Nicosia-ban kialakított munkacsoportokba (ld. fentebb) delegáljanak további tagokat. Jelen tanulmány írója – mivel a NEFMI keretéből nem jutott a leendő munkacsoport magyar tagjai részére utazási költség – megkeresett magyar intézményeket, amelyek vállalták az utaztatás költségeit, és szakembereket is javasoltak a munkacsoportokba. Így a **2012–2015. évi munkában** – a jelentést összeállító munkacsoport kivételével – **minden munkacsoportban részt vett magyar képviselő is**: a 2. (Strukturális) munkacsoport két albizottságában Szlamka Erzsébet (OH), illetve Hidasi Judit (BGF). A fenti 3. munkacsoportban Beke Márton (TEMPUS), a 4-ben Dobos Gábor (TEMPUS), az 5. munkacsoportban pedig Farkas Etelka (Debreceni Egyetem).

A dublin-i ülés egyúttal jóváhagyott egy újabb cserét a BFUG elnökségi sorrendjében, így 2014-ben Görögország Kazahsztánnal, 2015-ben pedig Lettország Izlanddal fogja ellátni a társelnöki tiszteket.

A **BFUG 2013. november 7–8-án Vilniusban** tartotta következő ülését. Ezen csakúgy, mint a következő, **2014. április 9–10-én tartott Athéni BFUG ülésen**, a munkacsoportok aktualizált beszámolóit vitatta meg az ülés. A beszámolókból kiderült, hogy a munkacsoportok különböző eredményességi fokon vannak, és a BFUG sok észrevételt tett, amit azoknak még figyelembe kell venniük.

Az athéni ülésen részletesen beszámolt az EUA főtitkára, Leslie Wilson arról is, hogy hol tart **az új ESG kidolgozása**. Ezzel kapcsolatban is sok észrevételt tettek a résztvevők. Elhatározás született arról is, hogy a következő BFUG üléseken elindul egy széleskörű

megbeszélés arról, **hogyan alakuljon a Bolognai Folyamat, illetve az EFT jövője**. Ehhez a tagországoktól írásos javaslatokat is kért a Bologna Titkárság.

A **2014. szeptember 18–19-én Rómában tartott BFUG ülésen** került sor először a jövőről szóló részletes megbeszélésekre. A BFUG először négy külön csoportban tárgyalt részletesen a témáról, előzetesen kialakított három témakörre összpontosítva. Ezt követően a csoportok eredményeit a csoportmegbeszélést vezető személyek foglalták össze, majd az ülés után beszerkesztették a „**Bologna Process Revisited: Future of the EHEA**” című dokumentumba, amihez a következő ülésig lehetett megjegyzéseket fűzni és javaslatokat tenni. A megbeszélések eredményét mindenki nagyon hasznosnak találta.

Az ülésen a munkacsoportok közel végleges beszámolóit mellett megtárgyalásra került az **ESG új verziója**, valamint az **intézményközi közös diplomák európai akkreditációjára** tett javaslat is. A BFUG apró módosításokkal mindkét dokumentumot alkalmasnak találta a miniszteri konferencia elé terjesztésre jóváhagyás céljából.

2014. november 27–28-án Rómában volt egy **rendkívüli BFUG ülés** is. Ezen ismertetésre került a Bolognai Folyamat jövőjéről szóló – még teljesen el nem készült – tanulmány. Annak megvitatása után döntés született arról, hogy a következő ülésen véglegesítésre kerül és előterjesztik a miniszteri konferenciára. A munkacsoportok aktualizált beszámolóin túl sor került a Jerevánban rendezendő miniszteri találkozó és a 4. Bologna Policy Forum szervezésének, valamint azok nyilatkozattervezetének megbeszélésére is. Utóbbiakra sok javaslat született, de még nem voltak megtárgyalható készültségi fokon.

A Bologna Titkársághoz érkezett **három csatlakozási kérelem** is. Nagorno-Karabah esetében a kérelem nem volt támogatható, mert nem rendelkezik önálló ország státusszal, így eleve nem írhatja alá a kritériumként szolgáló Európai Kulturális Egyezségokmányt. **Koszovo** esetében előfordulhat, hogy aláírja az Egyezségokmányt még a jereváni miniszteri találkozó előtt. Ezért a BFUG úgy döntött, hogy egy-egy kisebb munkacsoport megvizsgálja a Koszovo és **Fehéroroszország** kérelmét. Emlékezve azonban arra, hogy Fehéroroszország esetében már a BFUG elutasított egy kérelmet az ország belpolitikai viszonyai miatt, a BFUG képviselők feladata megkérdezni minisztereiket Fehéroroszországgal kapcsolatos politikai véleményükről. Tájékoztató anyagként kiküldik a miniszterek részére az ESU és a Magna Charta Obszervatórium adatgyűjtésének eredményét a jelenlegi fehérorosz viszonyokról.

Érdekesen alakult a **következő miniszteri konferencia rendezésére** történő jelentkezés esete. Franciaország és Grúzia adott be kérelmeket, de mindkét ország a kiterjesztett határidő után, és egyik kérelem sem volt teljes. A BFUG ezért mindkét kérelmet befogadta ugyan, de mindkét országtól kiegészítéseket kért a következő ülésére.

A jereváni miniszteri találkozó előtt **2015-ben volt egy rendes és egy rendkívüli BFUG ülés Rigában**. A **január 26–27-i rendes ülésen** az Európai Bizottság képviselője bejelentette, hogy a **fehérorosz csatlakozás ügyében** Fehéroroszország kérésére **március elején rendeznek egy konferenciát Minszkben**, valamint információt gyűjtenek a fehérorosz felsőoktatásról. Ezek eredményéről a BFUG-t amint lehet, értesítik. A miniszteri nyilatkozat és a Bologna Policy Forum nyilatkozata tervezeteinek elfogadását a BFUG kiegészítési és

javítási javaslatokkal a következő BFUG ülésre halasztotta. A **következő miniszteri konferencia rendezője Franciaország** lesz, miután Grúzia visszavonta kérelmét, azt későbbi időre halasztva. Franciaország vállalta egy **nemzetközi összetételű Bologna Titkárság** felállítását, amely a francia minisztériumban lenne elhelyezve, de független lenne és a BFUG-nek felelne a tevékenységéről. Ugyancsak vállalta egy újabb Bologna Policy Forum megrendezését.

A **március 24–25-i rendkívüli ülésen** bemutatásra került a **hároméves jelentés** (majdnem) **végleges változata**. Ezt a BFUG már csak tudomásul vette, vita nem volt róla. A **tervezett miniszteri nyilatkozat** második változata igen élénk vitát váltott ki. Mind formáját, mind tartalmát még mindig sokan kifogásolták. Hosszú vita alakult ki arról, hogy a munkacsoportok jelentéseit, javaslatait milyen formában terjesszék a miniszterek elé. Sokan vitatták az „endorse” „adopt”, „commit to” és „take note” kifejezések pontos tartalmát, valamint adekvátságukat az egyes javaslatok esetében.

Törökország képviselője a januári rendes ülésen kérte – mivel **sem a török, sem az azeri miniszter** (amúgy Örményország két szomszédja) **nem megy el Jerevánba** –, hogy a miniszteri nyilatkozat ne úgy kezdődjön, hogy „We, the Ministers, meet in Yerevan to acknowledge...”, mert a határozatot az ő minisztere is elfogadná, de nem lesz jelen. Az örmény küldöttség vezetője ezt elutasította, viszont (a magyar minisztériummal történt egyeztetés után) Magyarország képviselője (jelen tanulmány írója) javasolta helyett, hogy a dokumentum a következőképpen kezdődjön: „We, the Ministers, at the occasion of the Yerevan meeting acknowledge...”. Ez a szöveg be is került a másnap bemutatott javított változatba, de Örményország képviselője (a felsőoktatási miniszterhelyettes) nehezményezte, így mégsem ez került át a végleges változatba: az így kezdődött: „We, the Ministers, meeting in Yerevan ...”.

Egy másik érdemi javaslat Lengyelország képviselőjétől származott, amit előre egyeztetett Magyarországgal, így a javaslatot mi is támogattuk. A januárban jóváhagyott változatban ugyanis nem szerepelt, csak a mobilitási munkacsoport vezetői érték el utólag, hogy **kerüljön bele a miniszteri nyilatkozatba, az Appendix „Commitments” felsorolásába a következő:** „to follow the guidelines for the portability of grants and loans”. Lengyel kollégám ezt a sort **törölni javasolta**, mivel ennek súlyos anyagi következményei lehetnek a „szegény” országokra nézve. Ezt a javaslatot, valamint az óvatosság okát Magyarország is megerősítette, amihez Spanyolország is csatlakozott. A kibontakozó hosszú vitában Németország és Svédország képviselői ragaszkodtak hozzá, hogy maradjon. Fő érvük az volt, hogy **az irányelvek között ez már 15 éve szerepelt**, mindenki felkészülhetett rá. A lett társelnök kifejtette, hogy **10–15 évvel ezelőtt még virágzottak az európai gazdaságok, de most sok ország nagyon szegény, ezért a változás**. A diszkusszió eredménye végül az lett, hogy zárójelben kerül be a mondat, és a miniszterek döntenek róla, hogy maradjon-e. Lengyel kollégánk javasolta, hogy a miniszteri találkozóra utazó delegációvezetőink előre egyeztessenek róla, amihez jelen tanulmány írója vállalta a közvetítést. Végül egy kompromisszumos változat került be a miniszteri nyilatkozatba: „to promote the portability

of grants and loans taking into account the guidelines from the Working group on mobility and internationalization”.

A következő erősen vitatott kérdés a **fehérorosz csatlakozás** volt. (Koszovóról kiderült, hogy biztosan nem lesz meg a tagsága az Európai Kulturális Egyezmény aláírói között határidőre, ezért azzal a BFUG nem foglalkozott.) A Minszkben rendezett ülésen a BFUG képviselőinek – köztük az Európa Tanács és az Európai Bizottság képviselőinek – részint a fehérorosz hatóságok, részint a civil szervezetek számoltak be az ország felsőoktatásának helyzetéről. Az ezt követő megbeszélések alapján az ott lévők és a BFUG Board több alternatív javaslatot is tett a tagsággal kapcsolatban. A BFUG ülésén végül első körben az a döntés született, hogy **feltételekhez köti a BFUG (és ennek nyomán a miniszterek) az ország EHEA tagságát**. Így is maradt két opció: a) későbbi időpontra felvétel, addig az ország tanácskozási jogú tag lesz; b) felvétel feltételekkel: a fehérorosz hatóságok elfogadják egy hároméves „menetrendet” a legfontosabb reformok bevezetésére és a felsőoktatáspolitikai demokratizálására. Hosszú vita következett, sokan szóltak hozzá, sokan az egyik, sokan a másik opciót támogatva. Az elnökség másnapra napolta a végleges döntést, de végül ők is csak egy szavazást tudtak javasolni. Ennek eredménye: 27 szavazat érkezett az a) verzióra, és 46 a b)-re. A BFUG ezért a b) változatot javasolta a minisztereknek elfogadásra azzal, hogy a nyilatkozatba kerüljön be, hogy **feltételeket támasztanak, amiket egy BFUG munkacsoport dolgoz ki, és nyomon követi azoknak a betartását**. (A BFUG – kevés kivételtől eltekintve – nem szavazással, hanem konszenzussal hoz döntéseket – azaz addig tárgyal, amíg a kialakult véleménnyel mindenki egyetért.)

Az egyéb ügyek között magyar képviselőként előterjesztettem azt a javaslatot, hogy az eredetileg Gödöllőn 2011-ben elfogadott, majd kisebb változtatások után 2013-ban ismét **elfogadott BFUG ügyrendet** a miniszteri találkozó után tekintsük át újra, és **aktualizáljuk**. Javasoltam továbbá, hogy a titkárság minden ülésen tartsa „kéznél” az aktuális változatot, és aszerint járjunk el. Ezzel elkerülhetünk felesleges vitákat, és eljárásaink konzisztensek lehetnek. A BFUG a javaslatot elfogadta, és az új titkárság feladatának tűzte ki a soron következő (a miniszteri találkozó utáni) ülésre, szeptember 8–9-re Luxemburgban.

2015: a jereváni miniszteri találkozó

A **jereváni miniszteri nyilatkozat** nem Fehéroroszország felvételével kezdődik, így csak 47 ország miniszterei nevében íródott. A szokásos „leltárkészítő” bevezetésben felsorolják az elért eredményeket, de kitérnek a „szokásos” gyengeségekre is: nagyon egyenetlen a reformok bevezetése, és általában elmaradások vannak ezen a téren. Megemlítik a gazdasági válságot és a tömeges munkanélküliséget, a demográfiai változásokat, a migráció és a radikalizálódás problémakörét, leszögezve, hogy egy jobb és hatékonyabb EFT ezen problémák megoldását segítené.

A prioritások felsorolása ezúttal sem nélkülözi egy ambíciózus „mérőföldkő” kitűzését: „Eltökélt szándékunk, hogy 2020-ra egy olyan EFT-t hozzunk létre, amelyben közös céljaink minden tagországban megvalósulnak, ezáltal biztosítva egymás felsőoktatási rendszereibe vetett hitünket; amelyben már valósággá válik a képesítések automatikus elismerése, ezzel

egyszerűsítve a diákok és diplomások mozgását; amelyben a felsőoktatás hatékonyan járul hozzá a demokratikus értékekre és emberi jogokra épülő befogadó társadalmak kiépítéséhez; és amelyben az oktatásban felkínált lehetőségek hozzásegítenek az európai polgársághoz, innovációhoz és foglalkoztatáshoz szükséges kompetenciák és képességek biztosításához.”

Célul tűzik ki **az egyeztetett reformok teljes körű, következetes, nemzeti szintű végrehajtását**, ezzel kapcsolatban a politikai döntéshozók és tudományos közösségek közös kötelezettségvállalását, valamint az érintettek nagyobb mértékű bevonását a folyamatba. A miniszterek szerint a végrehajtás egyes országokban tapasztalható hiánya aláássa az egész EFT működését és hitelességét. **Pontosabb teljesítménymérésre van szükség a tagországok jelentéseinek értelmezhetőségéhez.** A politikai párbeszéden és a jó gyakorlatok cseréjén keresztül célzott támogatásban kell részesíteni az egyeztetett célok végrehajtásában nehézségekkel küzdő tagországokat, ill. lehetőséget kell teremteni azoknak, akik ezt tovább szeretnék folytatni. Fontos újdonság ezzel kapcsolatban, hogy felkéri a BFUG-t, hogy vizsgálja felül és tegye egyszerűbbé irányítási- és munkamódszereit, hogy **a felsőoktatásban részt vevő gyakorló szakembereket vonja be munkaprogramjába**, és hogy a következő miniszteri találkozó előtt **nyújtsa be javaslatait a legfőbb vállalások teljesítése hiányának kezelésére vonatkozóan.**

A miniszterek üdvözlik **Fehéroroszország jelentkezését**, különösen a reformok végrehajtását támogató kötelezettségvállalását. Tekintettel a bolognai folyamat kezdetétől számított 16 év elteltére, annak érdekében, hogy felsőoktatási rendszere és gyakorlata összeegyeztethető legyen a többi EFT országgal, örömmel tekintenek a nemzeti hatóságokkal és az érintettekkel közös munka elé a BFUG által megfogalmazott és a fehérorosz csatlakozást kiegészítő **egyeztetett ütemtervben szereplő reformok végrehajtása** tekintetében. A miniszterek felkéri a BFUG-t, hogy az az ütemterv végrehajtásáról a 2018. évi miniszteri konferencia előtt kellő időben számoljon be.

A miniszterek az EFT hivatalos dokumentumaiként elfogadják az **új ESG-t**, az **ECTS átdolgozott Felhasználói Kézikönyvét**, valamint a **Közös Programok Minőségbiztosításának Európai Rendszere** című dokumentumot.

Az új kötelezettségvállalások között megemlítendő, hogy a **rövid ciklusú képzéseket mindenhol belefoglalják a felsőfokú képzések rendszerébe** (ott is, ahol ilyen képzések nincsenek). Ugyancsak új vállalás a nemzeti képesítési keretrendszerek áttekintése arra figyelemmel, hogy a lehetséges tanulási utak **kellőképpen biztosítsák az előtanulmányok elismerhetőségét**, valamint a korábban említett új elem, **az ösztöndíjak és kölcsönök hordozhatóságának előmozdítása**, figyelembe véve a mobilitással és nemzetköziesítéssel foglalkozó munkacsoport útmutatását. Felkérték a nemzeti hatóságokat arra, hogy **az EFT országaiból származó végzettségek automatikusan ugyanolyan szinten kerüljenek elismerésre, mint az azoknak megfelelő belföldi végzettségek**, valamint arra, hogy a felsőoktatási intézmények **jogosultak legyenek az EQAR-ban nyilvántartott megfelelő külső minőségbiztosítási ügynökségeket igénybe venni akkreditációjukhoz.**

A miniszterek – a munkacsoportok jelentéseinek tudomásul vétele mellett – saját kiadványként hozták nyilvánosságra a **BFUG által kidolgozott 10 oldalas dokumentumot**, aminek a címe: „**The Bologna Process Revisited: the Future of the European Higher Education Area.**” Ez a dokumentum (2019. szeptember 20-án legalábbis) elérhető a http://ehea.info/media.ehea.info/file/2015_Yerevan/71/1/Bologna_Process_Revisited_Future_of_the_EHEA_Final_613711.pdf webcímen. A találkozó programjában szerepelt egy beszámoló is az immár második alkalommal Bukarestben megtartott „**Future of Higher Education – Bologna Process Researchers’ Conference**” konferenciáról is. (Ennek kétkötetes kiadványában szerepel egy tanulmány a magyar, illetve tágabb kontextusban a volt szovjet blokk országainak felsőoktatási kutatási helyzetéről „**Financing Research Universities in Post-communist EHEA Countries**” címmel.)

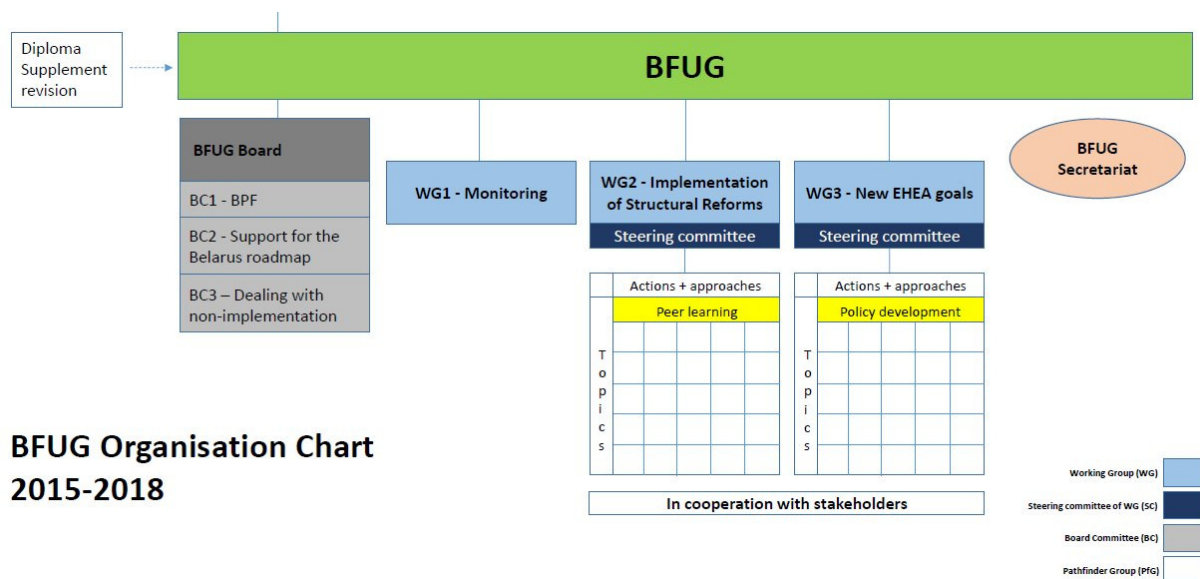
Az Európai Felsőoktatási Térséghez 2015-ben csatlakozott Fehéroroszország (sárga). Kék: az Európai Felsőoktatási Térség tagjai a csatlakozás előtt. A térképen kiemelve szerepel Jereván, a 2015. évi miniszteri találkozó színhelye. A csatlakozással a tagországok száma 48-ra emelkedett.

A **4. Bologna Policy Forum nyilatkozata** ismét leszögezte az EFT és más térségek (Közép-kelet, Észak-Afrika és Ázsia – ahonnan ezúttal a vendégminiszterek jöttek) közötti együttműködés szükségességét annak érdekében, hogy a különböző felsőoktatási és politikai rendszerek, valamint gazdasági és kulturális környezet ne akadályozza a hallgatók és oktatók cseréjét, valamint a diplomák elismerését a különböző térségek országai között.

A jereváni konferenciát követő időszakban a BFUG egyik fő feladata – a szokásos részletes munkaterv kidolgozása mellett – az volt, hogy **dolgozza ki javaslatait a legfőbb vállalások teljesítése hiányának kezelésére vonatkozóan**. Ezzel a tevékenységével készítette elő az EFT továbbfejlődésének következő, a 2018. évi párizsi miniszteri találkozót

követő időszakát. Ez a tevékenység már a **BFUG 2015. szeptember 8–9-én, Luxemburgban** rendezett ülésén elkezdődött. Az itt bemutatkozó **új Bologna Titkárság** – amely a 2018-ban tartandó párizsi miniszteri találkozóiig szolgálja a BFUG-t – már valóban nemzetközi volt: a **három francia munkatárs mellett volt egy német, egy spanyol és egy örmény tagja is**. Feladatai közé a BFUG felvetette egy új, állandó weboldal létrehozását is. A BFUG ülés napirendjén szereplő tervezett munkacsoportoknak nemcsak a szervezeti szabályzataival, de a feladataikkal és a nevükkel kapcsolatban is élénk vita alakult ki. Nagyon sok új javaslat született, amiknek a beépítésére a Board határidőt kapott, és a következő ülés előkészítéséhez ezeket kiküldte a BFUG képviselőknek, majd a visszaérkezett vélemények alapján történtek az új előterjesztések a következő ülésre.

A következő **BFUG ülés 2016. március 7-8-án, Amszterdamban** volt. Ezen az ülésen véglegesedett a 2015–2018. közötti időszak munkacsoportjainak kialakítása, ami az alábbi ábrán látható.

A BFUG 2015–2018. közötti feladataira szerveződött csoportok áttekintő diagramja.

Láthatók a korábbi feladatokhoz képest az újdonságok: A **Fehérorosz „menetrendet” segítő** (és ellenőrző!), a **be nem vezetett reformokkal foglalkozó**, valamint azok **implementációjának segítésére létrejött** munkacsoport. (Később a „BC”, azaz Board Committee helyett az „AG”, azaz Advisory Group elnevezés került bevezetésre, de a struktúrán ez csak annyit változtatott, hogy a Board irányítása mellett a beszámolási kötelezettség és az értékelés a BFUG keretében történt.) A csoportokkal és feladataikkal kapcsolatos előzetes írásbeli javaslatok benyújtását követően azokról már nem volt túl nagy vita, így viszonylag hamar kialakult a BFUG és munkacsoportjainak feladata a következő miniszteri találkozóiig.

A tanácsadó csoportoknak viszonylag egyszerű a nevük, de a munkacsoportok hosszabb neve helyett az ábrán olvasható rövid (illetve azoknál is rövidebb) nevek lettek használatosak: WG1: Monitoring; WG2: Implementation; WG3: New Goals. Magyarország a WG2 (Szlamka Erzsébet, Odrobina László és Beke Márton,) valamint a WG3 (Keresztessy Ágnes)

munkacsoportok tevékenységében vett részt. (A WG2 eredetileg javasolt neve „Implementing”, volt, de a magyar képviselő javaslatára ezt megváltoztatták; ez ugyanis olyan jelentést hordoz, mintha a csoport konkrétan implementálna is, miközben csak az implementáció segítségével foglalkozik.)

Említésre érdemes még egy **időközi magyar fejlemény**. A **Magyar Képesítési Keretrendszer (MKKR) EQF-hez történő megfeleltetési jelentésének** EU-beli elfogadása után **a 18/2016. (VIII.5.) EMMI rendelet** a felsőoktatási szakképzések, az alap- és mesterképzések képzési és kimeneti követelményeiről szóló rendelet melléklete a felsőoktatásban megszerezhető végzettségi szinteket leíró általános jellemzőket, kompetenciákat már a **képzési kimenetek szerint határozta meg**.

A következő **BFUG ülés 2016. december 8–9-én, Pozsonyban** volt, a két miniszteri találkozó között félidőben. Az AG1 (nemzetközi együttműködés) testület feladata **a 2018-as Bologna Policy Forum előkészítése** volt. A testület beszámolóját élénk vita követte. A fő probléma az volt, hogy van-e értelme a miniszteri találkozók mellett megtartott Bologna Policy Forum-nak, és hogyan, milyen résztvevőkkel lehetne jól szervezni azt. A gyengén sikerült jereváni Fórumot senki sem akarja megismételni. Az akkor elkövetett hibákat ki kell javítani. Az is **felmerült, hogy ne legyen Bologna Policy Forum**, hanem néhány érintett és érdeklődő ország képviselőit megfigyelőként hívjuk meg a BFUG üléseire és a miniszteri találkozókra. Az alternatív javaslatokat a következő (máltai) BFUG ülésre ennek megfelelően átdolgozták. A fehérorosz reformok segítésére létrehozott csoport beszámolójából (és a csoport tagjaival lefolytatott informális beszélgetésekből) az derült ki, hogy **Fehéroroszországban nem igazán van elmozdulás a Bolognai Folyamat alkalmazásában sem, még kevésbé az emberi jogok és az akadémiai szabadság vonatkozásában**. A készülő felsőoktatási törvény tervezetét a csoportnak pedig csak belorusz nyelven küldték meg. A következő ülés Berlinben lesz, ahol a német Rektori Konferencia és a fehérorosz Oktatási Minisztérium tapasztalatcseréjére is sor kerül.

A **hiányos implementáció kezelésére (a rászoruló országok segítésére) létrehozott AG3** beszámolója is élénk vitát váltott ki. Több képviselő kifogásolta, hogy a javasolt eljárás **„megnevezés és megszégyenítés”** irányú, ami nem vezet jó megoldásokhoz. A külön megvalósítási monitorozást is elvetette a BFUG, mivel az a miniszteri konferenciákra készített általános jelentésből úgyis kiderül. A legfontosabb konklúzió az volt, hogy **külön kell választani az akadályok miatt előálló alkalmazási hiányt és a szándékos be nem vezetést**. Végül a BFUG jóváhagyta, hogy **a három fontos dolog, amit be kell vezetni minden EFT tagországnak, az az ECTS skálára alapozott háromciklusú oktatás, a Lisszaboni Elismerési Megállapodás, valamint a „Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area” (ESG) dokumentummal összhangban lévő minőségbiztosítás**. Irányelvként megfogalmazódott, hogy amelyik tagállamban ebből kettő nem teljesül, annak közvetlen segítséget ajánl fel a BFUG. Elhangzott olyan javaslat is, hogy mind pozitív („label”), mind negatív (elmarasztalás) szankciókat is lehetne alkalmazni. A BFUG abban megegyezett, hogy az implementáció területén okvetlenül tenni kell valamit, mert **a sehogy vagy rosszul bevezetett eszközök aláássák a Bolognai Folyamat eredményességét**.

Több küldött is kifejezte afölötti kételyét, hogy a **WG2 (Implementation)** a miniszterek által elvárt mértékben halad előre feladatai megvalósításában, különös tekintettel a rövid ciklusú képzések NQF-ekbe foglalásával. (Ez Magyarországon idejében megtörtént; ld. fentebb.)

A vitát a régóta hagyományos „**tematikus ülés**” követte, aminek témája ezúttal az EFT fundamentális értékei, közelebbről **az akadémiai szabadság és az intézményi autonómia** volt. A nyitó előadást Sijbolt Noorda, a Magna Charta Observatory elnöke tartotta. A vita során a BFUG leszögezte, hogy **ezek az értékek továbbra is a legfontosabbak közé tartoznak** az EFT-ben, mert ezek garantálják az intézmények feladatainak maradéktalan teljesítését. Abban is egyetértett a BFUG, hogy újabban több oldalról is veszélyben van mind a szabadság, mind az autonómia. A problémák között szerepelt a finanszírozás, a hallgatói létszámkeretek megállapítása. Az a vélemény alakult ki, hogy – **tekintettel arra, hogy a finanszírozás sem, a hallgatói létszám sem lehet korlátlan mértékű, az intézmények és szervezeteik a tárgyalások során minden változás esetén az alapértékek megtartására koncentrálnak.** Egybehangzó vélemények szerint az akadémiai szabadság és az intézményi autonómia megsértése súlyosabb probléma, mint a bolognai eszközrendszer be nem vezetése. Javaslatként megfogalmazódott, hogy **az EUA által elvégzett autonómia monitorozást ki kellene terjeszteni 23 EU tagállam helyett mind a 48 tagországra**, valamint az is, hogy az akadémiai szabadság és az intézményi autonómia kérdése mindenképpen kerüljön be a miniszteri állásfoglalásba 2018-ban. A Magna Charta Observatory elnöke bejelentette, hogy szervezete ki fog dolgozni egy intézményi önvizsgálati protokollt az akadémiai szabadság és az intézményi autonómia **helyzetfelmérésére**.

A következő **BGUG ülés 2017. május 23–25-én, Gozo szigetén** (Máltában) volt. Ezen az ülésen született döntés arról is, hogy a következő miniszteri konferencia (a Bolognai Nyilatkozat születésének 20. évfordulója alkalmából) Olaszországban – mint később kiderült, Rómában – lesz. A munkacsoportok beszámolója a bolognai jelentés készítőivel kezdődött. Magyarország képviselőjében tájékoztattam a munkacsoportot **a magyar kérdőíveken előforduló néhány hibás 2015-ös adatról**, amit a budapesti megbeszéléseken a kollégák jeleztek. A WG2 (Implementation) beszámolójában egyik fő problémaként szerepelt **a rövid ciklusú képzésekkel kapcsolatban az elismerés kérdése**. Németország képviselőjével együtt mindketten kifejeztük országunk értelmezését a nem felsőoktatási rövid ciklusú képzések kreditjeinek elismerésével kapcsolatban, amely szerint **az ilyen oklevelet szerzett jelentkezők csak akkor kerülhetnek be a felsőoktatásba, ha teljesítik a bekerülés feltételeit**, és az adott intézmény fel is veszi őket. **Ez mindkét országban az érettségi vizsga meglétét is jelenti.** A munkacsoport vezetője ezzel nem értett egyet, de tudatában van a helyzetnek. Megjegyezte, hogy érdemes lenne erről a kérdésről a miniszteri találkozón dönteni. A WG3 (New Goals) beszámolójában szerepelt egy **EHEA Teaching and Learning Institute tanárképző intézet** létrehozásának szándéka. Ezzel kapcsolatban több kritika is elhangzott: pl. az, hogy kellene egy megvalósíthatósági tanulmány, ami kitérne arra, hogy fizikai intézmény lenne vagy virtuális, esetleg csak egy nemzetközi hálózat, valamint hogy miből lehetne finanszírozni. (A javaslat végül kikerült a tervek közül.) **A fehérorosz reformfolyamat követéséről** a tanácsadó csoport (AG2) képviselője elmondta, hogy nehezen

alakulnak a reformok, de van némi haladás. A miniszteri konferencia részére majd előterjesztenek egy jelentést, amit a BFUG előtte elfogad, de **az esetleges konkrét intézkedésekről a miniszterek döntenek majd.** A **fontos strukturális reformok** megvalósulásával foglalkozó csoport (AG3) javaslata szerint **a miniszteri találkozóra készüljön ezekről egy külön jelentés, és a nem megfelelően teljesítő országokkal induljon el egy támogató együttműködés a megvalósítás elősegítésére.** Végezetül Románia képviselője bejelentette, hogy **2018. november 17–19-én Bukarestben megrendezik a 3. Bologna-kutatási Konferenciát.**

2017. november 9–10-én Tartu-ban volt a következő BFUG ülés. Mielőtt a munkacsoportok jelentéseinek vitájára sor került volna, az ülés megtárgyalta az előző – máltai – ülés jegyzőkönyvét. **Élénk vita bontakozott ki arról, hogy vajon valóban a „többség” fogadta volna el az alapvető eszközök és szerkezet bevezetésének ellenőrzésére javasolt ún. ciklikus vizsgálatot.** A részletek megtárgyalását a megfelelő munkacsoport jelentésének tárgyalásához halasztottuk, a jegyzőkönyvbe pedig semlegesebb fogalmazás került.

A csoportok tevékenysége jobbra a miniszteri találkozón elfogadandó nyilatkozat előkészítésére irányult. A BFUG megegyezett abban, hogy az egyes csoportok ajánlásai sokkal terjedelmesebbek annál, hogy minden javaslat bekerülhetne a miniszteri nyilatkozatba. Ezzel együtt több olyan javaslat is érkezett, amely a beveendő témákat gyarapította. Az ennek megfelelően kialakított **csoportjavaslatokból** végül majd **a nyilatkozatot fogalmazó munkacsoport alakítja ki a rövid, de érdemi nyilatkozatot,** amit a BFUG a találkozót megelőző két szófia-i ülésén még megtárgyalhat.

Elkészült **a diplomamellékletek adaptálása is az új ESG-hez,** amit még más fórumoknak (pl. UNESCO) is jóvá kell hagyni. Ezzel kapcsolatban többen észrevételeztük, hogy **az ESG-kompatibilitásnak ne egyedül az akkreditációs ügynökség EQUAR regisztrációja legyen a kritériuma,** ami említésre kerül a mellékletben, hanem **az ESG-kompatibilitás bármilyen garantált bizonyítéka** (pl. ENQUA tagság, nemzeti törvények). (Magyarország ugyanis nem volt akkor kormányzati tagja az EQUAR-nak, és a MAB-ot sem regisztrálták.)

A **Fehéroroszország tagsági jogosultságát ellenőrző csoport** jelentése is összefügg a tervezett nyilatkozattal, mivel a jereváni nyilatkozat tartalmazta a megbízást arra nézve, hogy a csoport alakítson ki egy menetrendet a reformokra, segítse azokat elindítani, és ellenőrizze a megvalósításukat. A csoport **pozitívan nyilatkozott a párbeszédről, de megállapítása szerint a menetrend több tekintetben nem valósult meg.** A BFUG véleménye az volt, hogy **a tényeket kell leírni a jelentésben, a döntés arról, hogy hogyan folytatódjon a belorusz tagság kezelése, maradjon a miniszterek kezében.** (Abban az értelemben, hogy erre a BFUG javaslatot sem tesz.) **A BFUG szerint a bolognai folyamat és az Európai Felsőoktatási Térségben való részvétel önkéntessége miatt a feladat a segítség, és nem a megbélyegzés vagy kizárás.**

A miniszteri találkozó előtt **Szófiában volt még két BFUG ülés.** A **rendes ülés 2018. február 5–6-án** került megrendezésre. Az implementációval foglalkozó AG és a hiányos implementációkkal foglalkozó WG közös javaslata nagy vitát váltott ki, bár az előző

változathoz képest lényegesen „semlegesebb” hangnemben írt azokról a teendőkről, amiket a hiányos implementációt megvalósított országokkal kapcsolatban vetettek fel. A jelenlegi javaslat – amit végül a BFUG elfogadott – **egy koordináló testületet hoz létre, amely kiküld meghívókat a tagországoknak, és közülük a jól implementálók segítséget ajánlhatnak, a hiányosan implementálók pedig segítséget kérhetnek az előzőektől.** Az így kialakuló „munkaközösségek” a jó gyakorlatok megosztásával segítik majd elő a megfelelő implementációt ott, ahol az hiányzik vagy hiányos. A vita során kialakult kissé más fogalmazást a két munkacsoport egyeztetette, és két nappal az ülés után szétküldte a BFUG képviselőknek. Sokan jelezték egyetértésüket, köztük a korábban legtöbb kifogást emelő Albánia és Olaszország is. A francia képviselők azonban ezután a két munkacsoport négy dokumentumához jelentős változtatási javaslatokat küldtek – annak ellenére, hogy részt vettek az előkészítő üléseken és a Board ülésein is. Emiatt egyelőre nyitva maradt ezeknek a dokumentumoknak a sorsa.

A **Fehéroroszország tagsági jogosultságát ellenőrző csoport végső jelentése szerint a menetrend sok tekintetben nem valósult meg.** A BFUG korábbi véleménye alapján a jelentésben tények szerepeltek csak, a fehérorosz tagság kezelése a miniszterek kezében marad. A jelentésről hosszú vita alakult ki, amelynek oka főleg az volt, hogy **a belorusz oktatási miniszter írt egy levelet a Bologna Titkárságnak, amelyben leszögezte, hogy szerinte a menetrend megvalósult.** Végül a BFUG elfogadta a csoport beszámolóját, és arra kérte a társelnököket, hogy a miniszteri találkozóra **kérjenek egy új menetrendet Belorussziától, amiben ők maguk írják le, hogyan kívánják kezelni a jelentés szerint nem megvalósult vállalásokat.** A miniszterek Párizsban majd ennek alapján dönthetnek ebben a kérdésben.

A BFUG itt hallott először az „**Európai Egyetemekről**” szóló javaslatról. Ezt igen sokan támogatták, és égül az a vélemény alakult ki, hogy **a szövetkező kb. 20 egyetem egy hálózatot alkosson,** együttműködésük ezeken belül történjen, de **legyen a kapcsolat állandó és szoros.** Az is elhangzott, hogy ezek a társulások nem kiválósági központok lesznek, így bármely egyetem csatlakozhat, ha az alakuló hálózatba befogadják. Az adminisztráció digitalizálásával kapcsolatban kialakult egy konkrét koncepció az **európai diák-igazolványról,** amit EU támogatásból dolgoznak ki. Várható általános bevezetése 2021-ben lesz, amitől fogva az intézményi és a hallgatói adatok ezen keresztül lesznek megoszthatók.

A miniszteri találkozó előtti **rendkívüli BFUG ülés Szófiában, 2018. április 24–25-én** került megrendezésre. (Ezen az ülésen adminisztratív akadályok miatt a magyar képviselő nem vett részt.) Az ülésen **a BFUG igyekezett „elébe menni” a miniszteri találkozó utáni feladatoknak,** és előkészíteni az utána kialakítandó munkacsoportok gyors létrehozását. Ezek között a legtöbb vita a „nem kielégítő implementáció” („insufficient implementation”) értelmezése körül alakult ki, illetve a létrehozandó **„Bologna Implementation Coordination Group” (BICP)** szerepéről. Végül megállapodtak abban, hogy kezdetként annak hat tagja lesz: Ausztria, Bulgária és Horvátország (mint jelenlegi és következő társelnökök), Olaszország (mint következő alelnök), az Európai Bizottság, valamint az EUA és a EURASHE. Ők írnak majd levelet minden tagországnak, amiben meghívják őket az „egymástól tanuló” munkacsoportokba. (A munkacsoportok vezetői automatikusan a BICP tagjaivá válnak.) Mind a Bologna Policy Forum, mind a miniszteri találkozó nyilatkozat-

tervezeteihez igen sok szövegszerű javaslat érkezett, amikről a szövegező testületek megígérték, hogy beépítik őket. Ezen túlmenően részletes tájékoztatókat hallhattak a képviselők a tervezett miniszteri találkozóról és Bologna Policy Forum-ról.

8. Ötödik időszak: minimális elvárások meghatározása, valamint a jó gyakorlatok megosztása az EFT-n belül (2018–2020)

Amint a fentiekből kiderült, ennek az időszaknak a feladatai jobbra kidolgozásra kerültek az előző másfél év folyamán, de a végrehajtás csak azután indulhatott el, miután a miniszterek megvitatták és jóváhagyták a kidolgozott elveket és feladatokat. Erre a párizsi miniszteri találkozón került sor, amit szokás szerint megelőzött egy kora reggeli végső előkészítő BFUG ülés. Az ülésen már nem volt sok vita, és jóváhagyták a miniszterek elé terjesztendő nyilatkozattervezetet és annak mellékleteit, valamint a Bologna Policy Forum nyilatkozattervezetét.

2018: a párizsi miniszteri találkozó

A szokásos „létárkészítő” bevezetésben büszkén felsorolják az elért eredményeket, és helyzetértékelést adnak. A hiányosságok ezúttal nem jelennek meg a bevezetőben, ami a következő bekezdéssel végződik:

(Ezért) olyan szakpolitikák kidolgozására teszünk vállalat, amelyek ösztönzik és támogatják a felsőoktatási intézményeket abban, hogy a kultúrák közötti megértés és az aktív állampolgárság erősítésével, az etikai kérdések előtérben tartásával, valamint a felsőoktatáshoz való igazságos hozzáférés biztosításával betöltsék társadalmi feladatukat, és hozzájáruljanak egy összetartó, befogadó társadalom létrejöttéhez.

Az **elfogadott reformok végrehajtásának leírása** ezzel a címmel külön szakaszba került. Itt sem részletezi a nyilatkozat a hiányosságokat, csak megemlíti a reformok nagyon egyenetlen végrehajtását, majd javaslatokat tesz a helyzet javítására. Jóváhagyják az **oklevél-melléklet új változatára** tett javaslatot, és üdvözik annak digitalizálási lehetőségét. Megemlíti az **európai (digitális háttérű) diákigazolvány** kísérleti bevezetésének projektjét. Támogatják a **rövid ciklusú képzések** elterjesztését a nagyobb hallgatói tömegek könnyebb munkába állása érdekében.

Az új paradigma jegyében megfogalmazzák a „továblépés módszerét a megvalósítás terén”:

Az európai felsőoktatási térségben rejlő lehetőségek teljes kiaknázásának és a legfontosabb bolognai kötelezettségvállalások teljesítésének biztosítására egy **strukturált, a szolidaritáson, együttműködésen és kölcsönös tanuláson alapuló, konzultatív támogatási megközelítést fogadunk el**. A 2018-2020. közötti időszakban a **tematikus konzultációs csoportok** a következő három kötelezettségvállalásra összpontosítanak, amelyek kulcs-

fontosságúak a minőség és az együttműködés megerősítéséhez és támogatásához az európai felsőoktatási térségben:

- az EFT átfogó képesítési keretrendszerével és az ECTS első és második ciklusa szerinti oklevelekkel kompatibilis, három ciklusra épülő rendszer;
- a Lisszaboni Elismerési Egyezménynek való megfelelés, és
- az „Európai Felsőoktatási Térség minőségbiztosításának standardjai és irányelvei” szerint működő minőségbiztosítás.

A BFUG-t megbízzák a fent leírt konzultatív támogatási megközelítés végrehajtásával, koordinálásával és figyelemmel kísérésével. Ezt a feladatot az e célra létrehozott, **a bolognai folyamat megvalósítását koordináló csoport** segítségével látja majd el. A koordináló csoport elemzi a konzultációs támogatás első körét, a BFUG-n keresztül javaslatot tesz a tevékenység jövőbeni irányára, és az EFT minisztereinek következő találkozóján, 2020-ban beszámol erről.

Fehéroroszországgal kapcsolatban diplomatikusan megállapítják, hogy 2015-ben egy közösen elfogadott „menetrend” szerint csatlakozott az Európai Felsőoktatási Térséghez. Bizonyos kezdeti reformok elindultak, de továbbra is jelentős megoldatlan feladatok maradtak. Üdvözik Fehéroroszország elkötelezettségét amellet, hogy partnereivel együttműködve, azok támogatásával végrehajtja a 2018–2020. közötti időszakra vonatkozó javasolt stratégiát.

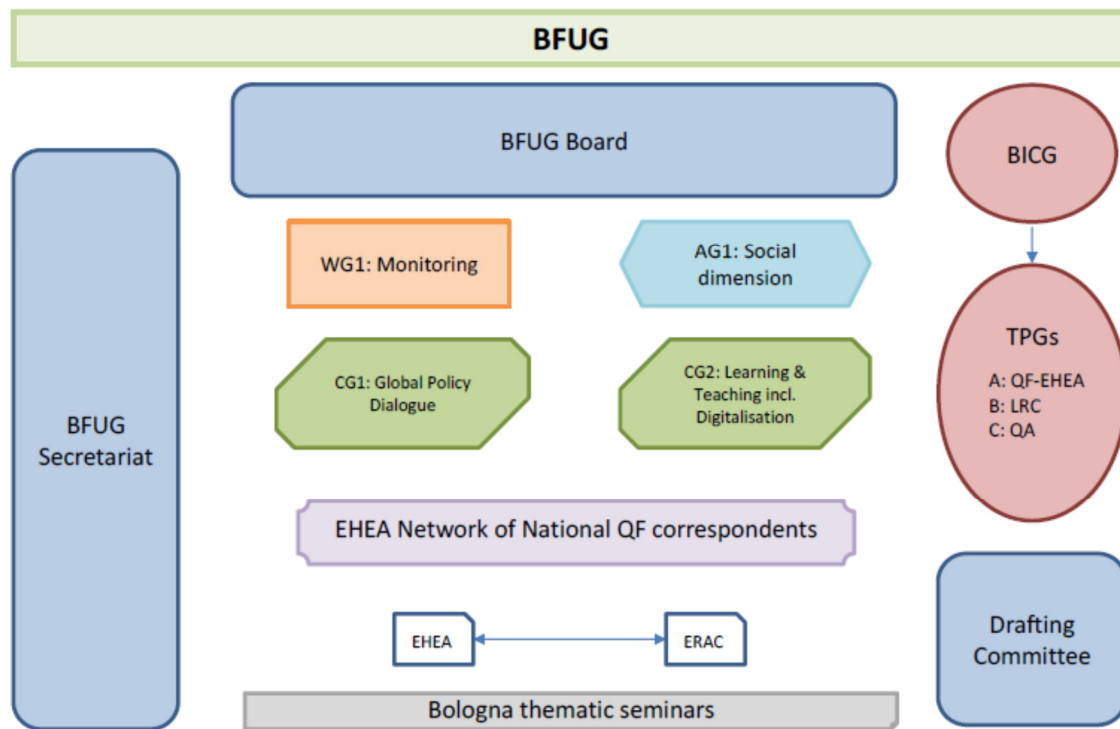
Egy teljes oldalt szentelnek a **tanítás és tanulás minőségének javítására**. Ezzel kapcsolatban fontosnak tartják a digitális technika megfelelő alkalmazását, és támogatják azt a tendenciát, hogy a felsőoktatásban szereplő oktatók pedagógiai szakmai képzésben is részesüljenek. Ugyancsak támogatják a színvonalas, innovatív tanítási módszereket alkalmazó oktatók elismerését.

Végezetül a BFUG megbízást kap arra, hogy a 2020. évi miniszteri találkozóra készítsen beszámolót arról, hogyan sikerült a miniszterek vállalásait végrehajtani.

A miniszteri találkozót követő első **BFUG ülés 2018. szeptember 27–28-án, Bécsben** volt. Ezen ismertették a korábban kialakult – és a miniszteri konferencián jóváhagyott – **munkacsoporti szerkezetet** (ami a következő ábrán látható), valamint a munka megkezdésének ütemezését. Ekkor mutatkozott be az **új Bologna Titkárság** is, amely – ellentétben az előző, francia titkársággal – csak olasz tagokból áll, és Rómában működik, Luca Lantero vezetésével. Az új titkárság működési rendjét a BFUG kisebb vita után elfogadta.

Amint az ábrán látható, az ülésre már **létrejött a három tematikus csoport** is, amibe az országok jelentkezhetnek tanácsadói, vagy tanácskérői szerepben, annak megfelelően, milyen mértékű az adott országban az adott reform bevezetése. **A csoportok társelnöksége** a következőképpen alakult: QF: Csehország, Finnország és Kazahsztán, LRC: Albánia, Franciaország és Olaszország, QA: Belgium-Flandria, Ciprus és Grúzia. Az ülésen elhangzott,

hogy a három csoporton túlmenően a **tagországok szervezhetnek kisebb tematikus csoportokat** és pályázhatnak azok üléseinek költségeire. A létrehozott csoportok működési szabályzatait a BFUG jórészt változatlanul vagy kisebb módosításokkal elfogadta.

A BFUG 2018–2020. közötti feladataira szerveződött csoportok áttekintő diagramja. A rövidítések magyarázata: ERAC: European Research Area and Innovation Committee, BICG: Bologna Implementation Coordination Group, TPGs: Thematic Peer Groups, QF-EHEA: Qualifications Frameworks in the European Higher Education Area, LRC: Lisbon Recognition Convention, QA: Quality Assurance. WG: working group, AG: advisory group, CG: coordination group.

Az ülésen volt egy „tematikus rész” is, ahol **sikeres Erasmus+ projektekről számoltak be** a projektek vezetői és szervezői azokban a témákban, amik várhatóan sorra kerülnek a tematikus csoportok tevékenysége során is. Ennek része volt a szabad megbeszélés, ahol a különböző országok képviselői kereshettek partnereket az elkövetkező feladatok közös megoldásának elősegítésére.

A Bologna Titkárság beszámolt a Bolognában, 2019. június 24–25-én rendezendő ünnepi összejövetel előkészületeiről is. Az eseményt **(a Bolognai Nyilatkozat aláírása 20. évfordulójának megünneplését)** az Alma Mater Studiorum–Università di Bologna szervezi, együttműködve az olasz Oktatási, Egyetemi és Kutatási Minisztériummal. A rendezvény védnöke a Magna Charta Universitatum Obszervatórium.

A következő **BFUG ülés 2019. április 4–5-én, Bukarestben** volt. A várakozásoknak megfelelően ezen a tanácsadó csoportok (advisory groups, AG), a munkacsoportok (working

groups, WG), valamint a tematikus munkacsoportok (Thematic Peer Groups, TPG) eddigi munkájának ismertetése és annak megtárgyalása került sorra.

A **monitoring munkacsoport** egyik feladata 1999., a bolognai folyamat kezdete óta az EFT-ben elért eredmények összegzése. A „**Szociális dimenzió**” tanácsadó csoport (AG1) és az „**Oktatás és tanulás**” tanácsadó csoport (AG2) fő feladata a Párizsi Nyilatkozatban megfogalmazottak alapján alapelvek és útmutató kidolgozása a megfelelő témákban. Mindhárom dokumentum a Rómában 2020-ban megrendezésre kerülő miniszeri találkozóra készül; ezek első tervezetét majd a 2019. novemberi BFUG-ülésen mutatják be Helsinkiben, melyeket az ülés előtt még köröztetnek a BFUG-tagországok képviselőinek körében. Az AG2 munkájával kapcsolatosan **az ESU felvetette, hogy az oktatás mellett nagyobb hangsúlyt kellene kapnia a tanulásnak.** Ezzel, akárcsak a hangsúlyosabb hallgatói képviselettel a BFUG munkájának egészében több ország képviselője is egyetértett.

A monitoring munkacsoport beszámolt arról, hogy a következő (2020. évi) **Bologna implementációs jelentés előkészítése halad**, és az adatok összegyűjtése a tagországoiktól hamarosan elkezdődik. A kérdőív az előzőnél rövidebb lesz: 23 kérdést/indikátort fog tartalmazni, beleértve az összes eredményindikátort (scoreboard), és a kulcsfontosságú vállalásokhoz (key commitments) kapcsolódó indikátorokat. Négy olyan indikátort fog tartalmazni, ami átfed a mobilitási eredményindikátorral; fontos azonban, hogy ugyanazok az adatok kerüljenek be mindkét helyre.

A három TPG munkájáról szóló beszámoló először a helsinki BFUG konferencián kerül bemutatásra.

Az Európai Bizottság beszámolt az **EHEA-projektek pályázati eredményeiről.** A 17 pályázat közül 13 nyertes van, 4 tartaléklistára került. A nyertes pályázók számára június 14-én tartanak kick-off meeting-et. Május-júniusban terveznek megjelentetni még egy pályázati felhívást, aminek elbírálása az év végére várható. Németország korábbi kiírást kért, hogy a pályázási időszak ne a nyári szünetre essen. Magyarország megkérdezte, hogy – lévén a magyar pályázat is tartaléklistán van –, elképzelhető-e, hogy a Bizottság talál további forrásokat a tartaléklistás projektekre még a június 14-i kick-off meeting előtt. A kérdésre nemleges választ kapott. A minőségbiztosítási tematikus csoport (TPG on QA) elnöke megjegyezte, hogy **az EHEA-projekt második felhívásának keretében az országok az intézkedési tervekben megjelölt kisebb projektekkel is pályázhatnak.**

A **képesítési keretrendszerekkel** kapcsolatosan a BFUG képviselők aktuális feladata a **nemzeti kapcsolattartók** listájának frissítése. (Ez Magyarországon még megoldatlan.) Az EHEA jövője témában a 2020. utáni jövőkép és tematikus prioritások felmérésére kiküldött kérdőívet 32 ország és 8 szervezet töltötte ki; ennek eredményeit a vonatkozó, online elérhető dokumentum ismerteti részletesen. A BFUG felkérést küld majd ki a tagországoknak, hogy a kialakult prioritásokat vitassák meg az érintettekkel, és küldjenek erről visszajelzést, amit a Bologna Titkárság összegez a helsinki BFUG ülésre. A prioritásokkal kapcsolatban **Magyarország megerősítette** azt a javaslatot, hogy **minden tagországból két delegált** legyen: egy a felsőoktatásért felelős minisztériumból, egy pedig felsőoktatási intézményekből;

valamint azt is, hogy a kétévenkénti jelentéstétel és miniszteri találkozó helyett **térjenek át a háromévenkénti jelentésre és miniszteri találkozóra.**

Ezt követően a résztvevők **négy vitacsoport keretében vitatták meg a BFUG és az EHEA jövőjét.** A vitacsoportokban felmerült témákat az ezt követő plenáris ülésen röviden ismertették, illetve azok beépítésre kerülnek a BFUG által megfogalmazásra kerülő, az EHEA jövőjére vonatkozó, tematikus prioritásokat és irányítást meghatározó 10 éves stratégiai tervbe.